

ÇAĞDAŞLARININ HİKÂYELERİNDE NEVAÎ

Yazan : A. N. BOLDIREV

Çeviren : RASİME UYGUN

Bu yazımda, Ali Şir Nevaî hakkında, onun çevresine yakın olan ve onunla doğrudan doğruya temas eden çağdaşları tarafından anlatılan birkaç hikâyenin tercümesi verilmiştir. Bu hikâyeleri, metinleri hakkında başka bir eserimde¹ sözü geçen *Bedâi'ü'l-vekayi* gibi fevkalâde hatıratının yazarı Zeydeddin Muhammed Vasıfî derleyip yazmıştır. Bu hatırat 1530 senelerinde, yani Vasıfî, Taşkent hanedanlığında Şeybanî hükümdarı, Süyünc Hoca hanın oğlu Muzaffereddin Sultan Muhammed, diğer adı ile Keldi Muhammed'in yanında saray şairi olduğu zaman yazılmıştır. Vasıfî 28 yaşında, 918—1512 de Herat'ta İsmail Safevî hâkimiyetinin kurulması üzerine sünni halkın mâruz kaldığı takipten kurtulmak için, Herat'tan Orta - Asya'ya kaçmıştır. Hatıratta Vasıfî'nin hayatının Herat'ta geçen devresi gibi ondan sonraki Orta-Asya devresi de aksettirilmiştir. Vasıfî Heratlıdır, genç yaşında oranın edebî çevresinde yetişmeğe başlar ve genç yaşta şair olur. O, bu edebî çevrenin bütün özelliklerini ve geleneklerini tanıyarak benimsemiş ve Herat'ın parlak kültür çevresinin tam bir temsilcisi olmuştur. Vasıfî'nin edebî çalışmalarının özelliği bunların bir meslek şeklinde yapılmasıdır, zira bu çalışmalar, hayatının Herat devresi için değilse de, Orta - Asya devresi için geçim kaynağı olmuştur. Hatıratta, Vasıfî'nin Herat devresi hakkında verdiği bilgiler, 939—1532/33 te ölen hamisi Keldi Muhammed'e anlattığı hikâyelerdir. Hatırat, Herat kültür çevresinin şöhret sahiplerine ait olan herşeyin, Herat edebiyatının, sanatının, mimarisinin ve ilminin, Şeybanî devrenin başında Orta - Asya'da en canlı alâka ile karşılandığını açıkça göstermektedir. Vasıfî gibi Orta-Asya'ya kaçan Herat kültür kuvvetlerinin kalabalık temsilcileri bütün bu bilgileri, Herat'ın kültür geleneklerini yanlarında götürüyorlar ve Orta - Asya şehirlerinde bu bilgilerini, istidatlarını tamamen kullana-

¹ A. N. Boldirev, *Memuarı Vasıfî, kak istoçnik dlya izuçeniya kulturnoy jizni Sredney Azii i Horasana na rubeje XV - XVI vekov.* (XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başında Orta - Asya ve Horasan kültür hayatını öğrenmek için başlıca kaynak olan Vasıfî'nin hatıratı). Trudı Otdela Vostoka Gosudarstvennogo Ermitaja, II, cilt, L., 1940.

biliyorlardı. Safevî İran hükümdarlarının zaptından sonra Herat'ta kültür hareketleri durmuş olduğu ve XVI. yüzyılın başında Orta-Asya şehirleri ve Şeybanî hükümdarlarının sarayları Herat kültürünün önemli bir kısmının mirasçısı oldukları söylenebilir.

Hatıratın, Vasıfî'nin hayatının devresini içine alan kısmında Ali Şir Nevaî'ye ait birçok hikâyeler bilhassa dikkati çekmektedir. Bu hikâyeler herşeyden önce, Ali Şir'e ithaf edilmiş olan dört ayrı bölüm ile onlardan sonra gelen ve tanınmış Binaî ve onun Nevaî ile münasebetlerini anlatan bölümden başka, hatıratın diğer bölümlerinde de bulunmaktadır. Bu hikâyelerin yalnız birincisi, hatırat müellifinin Nevaî ile karşılaşmasının uyandırdığı tesirler üzerinde kurulmuştur. Diğerleri ise, Nevaî'nin etrafındakiler ve herhalde, Vasıfî'nin doğrudan doğruya temas ettiği kimselerin ağızlarından anlatılmıştır. Bunların içinde anlattığı hikâyelerin sayısı bakımından en büyük yeri Nevaî'nin en yakınlarından biri ve Vasıfî'nin akrabası² olan Sahipdara (veya sadece Dara) tutmaktadır.

Bu hikâyeler daha çok edebî ve tarihî fıkralardır. İran ve İran dışında yazılan Fars edebiyatı, bilhassa nesir alanında, bu fıkralar bakımından çok zengindir. Hikâyelerin nükteli mevzuu ve edebî bakımdan parlak bir şekilde işlenmiş olması onların tamamen hakikate uyup uymadıklarını çok defa şüpheli kılmaktadır. Esasen bu yaygın ve çok beğenilen edebî nevinin mahsullerinin tarihî gerçeklik bakımından, hiçbir zaman kuvvetli olmadığı bilinmektedir. Bununla beraber bazılarında geçen olayların gerçekliğinden fazla şüphe etmek için de hiçbir sebep yoktur. Bir hikâyede anlatılan özel herhangi bir olay hakikatte uymasa dahi, onun olabileceği de düşünülmelidir. Böyle bir olayın anlatış seyrinin hakikate tamamiyle uygun olması, tarihî hadiselerin umumi manzarası bakımından zamanın havasına uyması, hakikî delillerle, aslı bilinen ve tarihî hakikatlere dayanan olayları bozmaması bizim için çok önemlidir. Fakat hikâyelerin doğruluğundan mutlaka şüphe etmek sebepsizdir. Bu çeşit hikâye ve fıkralarda yazarların asıl gayeleri hakikate yaklaşmaktır. Hakikatlerin eksik taraflarını yakından gören bu yazarlar ve onların çağdaşları eksiklikleri herkesten iyi bildikleri için onları tam bir gerçeklikle gidermeğe elbetteki çok çalışmışlardır. Muhakkak ki, bütün bu hikâyelerde fevkalâde renklilik

² Onun ve diğer kimseler hakkında aşağıda ilgili kısma bk. Bazı hikâyeler onların ağızından anlatılmıştır.

vardır. Bu hikâyeler biyografik malzeme olmamakla beraber çok ilgi çekici olup başka kaynaklarda bulunmayan âdet ve mizaçların gerçek niteliklerini göstermektedirler.

Nevaî bakımından da en değerli şeyi —yani büyük adamın canlı tasvirini ve günlük hayatını— yalnız ve yalnız bu hikâyeler canlandırmaktadır. Nevaî'nin hususi hayatıyla, yaşadığı ve çalıştığı muhit hakkında bize fikir veren başlıca kaynaklar bu hikâyelerdir.

Nevaî'nin karakterinin, hususi hayatının dar çerçevesi içinde görülen niteliklerini Vasıfî'nin hikâyeleri çizmektedir. Nevaî'nin müsbet taraflarını gösterirken, kincilik ve intikamcılık gibi hususiyetlerine de işaret etmesi Vasıfî'nin verdiği bu bilgilerin doğruluğu hakkında inancımızı arttıracak mahiyettedir. Nevaî'nin müsbet tarafları yeter derecede bilinmektedir. Bunları tasdik ve nakleden Vasıfî'nin hikâyelerinin, muhitinin Nevaî'ye karşı olan sonsuz hürmet ve bağlılığını açıkça gösterdiğine bilhassa işaret etmeliyiz. Onun diğer hususiyetlerine gelince bunlar onun, doğrulukları tamamen Vasıfî'nin vicdanına kalmış olan, aşırı titizliği, çabuk ve sebepsiz öfkelenmesidir. İşte نکات tabirini böyle anlamak gerekir ve kelime metnin birçok yerinde bu mânada kullanılır (mes. II, IV, V. hikâyelerde Abdülvâsi'nin sözleri 135. s.teki şiir bunu göstermektedir). Pavet de Courteille³ ile V. V. Barthold⁴ metnin bu hususi parçalarına dayanmadan, kelimeye bu tabire uymayan “nezaket” mânasını etfetmişlerdir.

Nevaî'nin, ancak iki hikâyede görülen (VIII. ve IX.) kinciliği herhalde onun karakterinin esasını teşkil etmez.

Vasıfî'nin hatıratında Nevaî'yi anlatan hikâyelerin birçoğu zamanında çok tanınmıştı. Bu yüzden Herat kültür çevresinin buna benzer eserlerinin muhtelif tertiplerinde yayınlanmış olması muhtemeldir. Hondemir'in Nevaî hayatına⁵ tahsis edilmiş *Mekârimü'l-ahlâk* adlı eserinin, M. A. Salye tarafından yayınlanan parçalarında, Vasıfî'de görülen hikâyelerin bulunmaması işaret edilmeğe değer. Kitapta tarihî fıkralar mahiyetindeki kısa hikâyelerin yekûnu büyüktür. Vasıfî'nin hikâyeleri Hondemir'in hikâyelerinden daha az resmi daha az öğücü, fakat daha canlıdır. Vasıfî, hikâyelerini ondan çok sonra yazmıştı

³ Pavet de Courteille, *Memoires de Baber*, I., II. cilt, 183 s. Paris 1871.

⁴ V. V. Barthold, *Mir-Ali-Şir i politiçeskaya jizn.*, 128. s.

⁵ M. A. Salye, *Kniga blagorodnih kaçestv i ego avtor*, bk. Rodonaçalnik uzbekskoy literaturı, Taşkent 1940, 170. s., dergi.

ve *Mekârimü'l-ahlâk* kitabını görebilmesi mümkündür. Bu durum ona tekrarlar yapmamayı sağlamıştır. Vasîfî hatıratında, Nevaî'ye ⁶ ait, 12 nci bölümün adlandırılmasında mekârimül-ahlâk sözlerinin kullanılması, tabî ki Vasîfî'nin Hondemir'in eserini görmüş olduğunu ispata yetmez.

Vasîfî'nin Nevaî hakkında anlattığı hikâyelerin değeri bizim için çeşitlidir. Onların bir kısmı mânaca zayıf ve renksizdirler, ilgisiz malzeme ile dolduruldukları için Nevaî hakkında fazla birşey vermemektedirler. Diğerlerinde mevzu, nükte, ve rusça ile ifade edilemeyen kısa konuşmalarla gelişmektedir. Aşağıda yeri gelince hikâyelerin en ilgi çekicilerinin tercümelere verilecek, kalanları da kısaltarak anlatılacaktır. Tercümede, yukarıda adı geçen, ve hatırat hakkındaki yazmaların kısa tavsifini veren, eserinin temelini teşkil eden Vasîfî hatıratının yazma metinleri kullanılmıştır. Bunlar T ile işaret edilen Taşkent (N. 2129) yazması, iki Leningrad (S ve V) yazmaları ve Stalinabad (Ş) yazmasının üç nüshasıdır. Esas olarak T yazmasının metni alınmıştır. Metnin aslındaki ritorik kısımların aynen nakli Rus dilinin kaldıramayacağı cümle ve kelime kalabalığına sebep olacağı için onlar tercümede sadeleştirilmiş ve kısaltılmıştır. Metinde söylenmek istenilen sözler köşeli parantez içine alınmıştır. Araştırılan metinde Nevaî adı (E)mir Alişir, çok defa, Mir veya (حضرت میر) kısaltılmış şekilde geçer. Bütün bu şekiller yerine, biz bugün umumî olarak kabul edilmiş bulunan Ali Şir ismini alıyor, ancak bazı hallerde, sadece stilistik sebeple Mir, Hazret Mîr veya Nevaî şeklini kullanıyoruz.

I.

Nevaî hakkında bilgi veren Vasîfî hatıratının birinci bölümünün (T 255, S. 314, V. 164) başlığı çok uzundur :

کفتا در سوال نمودن حضرت سلطنت شعاری معدلت آثاری از غرایب
حکایات و در بیان عجایب تدبیرات امیر علی شیر و نزاکت مزاج و لطافت
خصال و حسن امتیازش باهل فضل و ارباب کمال

“Emir Ali Şir Nevaî'nin insanı hayrette bırakan güzel tedbirleri, garip hikâyeleri, ve mizacının inceliği ve ahlâkının güzellikleri ve fazl

⁶ Boldirev, a. e. bk. Hakikaten burada Nevaî hakkında malûmat yok.

ve kemal sahiplerine hüsnü imtizaci üzerinde âdil sultanın sorduğu sual hakkındadır.”

Bu çok acaip başlık, tek bölüme ait olmayıp anlaşılın hatıratının, Nevaî'ye ait bütün bölümlerini içine almaktadır. Tercümede, Vasıfî'nin Nevaî'ye ait hatıralarını anlattığı mutat sultan meclisini tasvir eden bölümün baş kısmını veriyoruz.

“927 de (Arahk 1520 de) Muharrem ayının onunda Muzaffereddin Sultan Muhammed Babur Hazretleri (unvanını kısaltıyoruz) sarayda saadet ve sultanlık tahtına çıkmıştı; ricali etrafında yer almıştı. Hazret bana (yani Vasıfî'ye) hitapta bulundu: —Sizin [zamanınızda] Ali Şir Nevaî ile (unvanını kullanmıyoruz) görüşmeye nail olduğunuzu, bu büyük insanın fevkalâde tarafları ile hareketlerini anlatan harikulâde hikâyeleri unutmadığınızı duydum. Meclisimizi bu [hikâyeler] süslerse çok yerinde olur.”

Bundan sonra, aşağıda göreceğiniz hikâyeyi anlatmağa başlar. Tasvir edilen bu meclis Vasıfî'nin bulunduğu Keldi Muhammed'in üçüncü meclisidir (birinci meclis Camî'ye, ikincisi Uluğ Bey'e tahsis edilmiştir). Bunlar hepsi, Keldi Muhammed'in babası Süyünç Hoça Han'ın Taşkent hanedanlığında hükümdarlığı zamanında, Vasıfî'nin onun yanında vazife aldığı sırada, Şahruiye'de idiler. 11 nci hatıratta, Vasıfî'nin Keldi Muhammed'in yanında vazifeye başlamasından önce vuku bulduğu şüphesiz olan hadiseleri gösteren tarih (928 H.) ile meclis tarihi (927—1520) birbirine uymuyor. Anlaşılın, 11 nci bölümdeki tarih yanlıştır. Vasıfî'nin Nevaî ile bizzat görüşmesi üzerine kurulan tek hikâye aşağıda Nevaî hakkında anlatılan I. hikâyedir. Bu görüşme çok sadedir ve anlaşılın ancak bir defa olmuştu. Bu karşılaşma Nevaî'nin öldüğü (906—1501) sene içinde olmuştur. Zira Vasıfî o zaman 16 yaşında idi (hikâyenin baş kısmına bk.). Hatıratın 35 nci bölümünden anlaşıldığı gibi (yukarıda sözü geçen eserime bk., böl. 35) 890—1485 te doğmuştu. 16 yaşında, çalışmalarına yeni başlayan genç şairin çok yaşlanmış büyük adamla çok kısa süren görüşmesinin tasviri, tabîî Nevaî'nin biyografisi için önemli bir malzeme vermektedir. Fakat, hikâyelerin bütünü Nevaî'nin Herat'ın edebî çevresi ile münasebetini çok iyi tasvir etmektedir.

— “On altı yaşında iken (yani Vâsıfî) Kur'anı okumuş bitirmiştim ve ilme başlayınca çalışmağa çok gayret ettim. Birgün, birkaç şair ve âlim kimsenin arasına, hilekâr ve sinsî, ortalığı karıştıran Hafız

Hüseyin, diğer adı ile, Hafız Hamza'nın katıldığı sırada çarşıda dolaşıyordum. Hafız Hamza'nın karakteri, hemze harfi⁷ gibi (hilekâr, sinsi) eğridir. Elinde bir kitap tutuyordu. Hangi yazma olduğunu sordum. O, kitabın Buharalı Seyfi'nin⁸ muamma kitabı olduğunu söyledi. O devirde ilim adamlarının hepsi Nevai'nin dikkatini kendi üzerlerine toplamağa çalışıyorlardı, bunun en kolay yolu muamma ilmini bilmek idi, kitabı istinsah için ricada bulundum, bana şu cevabı verdi :

Fare ini ve gülsuyu —ne demek?

Sağırın kulağı ve rebab —ne demek?⁹

— “Bu hakareten sonra dünya bana dar ve karanlık göründü, ve göz yaşımın pembe suyu göz kabından yüzümün sahifesine aktı. Kıskaç müzisyen, hakaret görmüş izzetinefis rebabının mandallarını şiddetle sıktı, ruhunun damarları rebabın telleri gibi inledi. İçimi çekerek ve ağlıyarak, eve doğruldum, köşeye büzülerek, insanlarla alâkamı kestim. Öğle namazı için camiye gittiğimde, köşede yüzü örtülü acıdan inleyen birisini gördüm. Ona yaklaştım, örtüyü kaldırdım, ve bulutlar arkasından çıkmış güneşi görmüş gibi oldum. Benzi uçuk, yanakları dolaşmaktan tozlanmış fevkalâde güzel bir gençti. Sen ona, gurubun sarıldığında kalan güneş veya ay tutulması hastalığına yakalanmış ayın ondördü dersin :

Yüzünün bedri aya benzemiş

Selvi endamı misvaka döndü¹⁰

“Yanına oturdum kim olduğunu ve ne yaptığını sordum. —Teb-rizliyim ve adım Abdurrahman Çelebî'dir. Horasan'ı ziyaret etmek istedim, babam razı olmadı. İzinsiz, yanıma para alarak bu memleketin yolunu tuttum. Horasan hududunun bir fersahında bulunan, kurumuş Saki Salman¹¹ nehrinin yatağına varınca kervandaki insanlar korkunç yollardan ve haydutlardan kurtulduklarına şükrettiler ve

⁷ Bütün yazmalarda ؤ;ê Ş yazmasında ise ؤ,ê'dir.

⁸ Herat çevresinde edebiyat tarihçiliği ile tanınmıştı; 1941 de yazılmış ve Blochmann tarafından yayınlanan, vezne ait çalışma onun eseridir. Blochmann, *Prosody of the Persians*, Calcutta 1872 bk.

⁹ Yani bunlar arasında ne münasebet var? Daha çocuk yaşta Vasîfi'nin muamma gibi derin şeylerle ilgisi ne?

¹⁰ Yani vücudu zayıflamıştır.

¹¹ Hatıratın başka bir yerinde (böl. 41, hikâye 2) Vasîfi Herat'la Sak-ı-Salman'ın mesafesini 2 fersah olarak göstermektedir.

huzur içinde ihtiyatı elden bıraktılar, kendilerini ta Tebriz'den beri kollayan haydutlar üzerimize saldırdılar. Süreyya yıldızları gibi toplu tüccarlar, Dübbüekber yıldızları gibi dağıldılar. Bu sırada ansızın koluma ok saplandı (konuşma kısmını atlıyoruz). Kervanın büyük bir kısmı mahvoldu, ben de daha kötü duruma düşemiyecek hale geldim, düşe kalka buraya kadar geldim. Haline ağlayarak eve gittim, sedye ile dönerek genci eve götürdüm. Komşum olan bir cerrah vardı (cerahın sanatını anlatan konuşmayı atlıyoruz), onu çağırdım ve [gencin] yarasını gösterdim. Kısa zamanda cerrah onu iyi etti. Birgün genç teşekkürlerini ifade ederken şöyle söyledi: —Tebriz'de muamma ve astroloji ilimlerini büyük başarı ile elde ettim. Teşekkürlerimi bildirirken, bu ilimleri sizin ruhunuzun sahifelerine geçirerek benden bir hatıra bırakmak istiyorum. Muamma sözünü duyunca, büyük âlemden adıma bir mektup geldi sandım. Bunun üzerine dedim ki: —Ah dostum, muamma sanatını öğrenmem çok gereklidir. Bu sanatta mükemmeliyete erişmem için çalışırsanız, büyük bir iyilik ve lütuf yapmış olursunuz.

Kalem ve mürekkep istiyerek, iyi bir başlangıç yapmak için o, Ali ibn Ebu Talib'in Muhammed ¹² adlı muammasını yazdı ve onun çözülmesini bana öğretti. Sonra muammanın bütün kaide ve terimlerini yazarak izah etti. O esnada Iraklılar geldiler ve bu hocazadeye büyük saygı göstererek onu Irak'a götürdüler, ayrılık acısı ile yenilmiş ruhumu ve kalbimi bedbahtlık ve hüznün muhafızlarının ellerine verdim. Fakat, talihli gencin bana gösterdiği ihtimam sonunda muamma çözme sanatında çok kuvvetli ve usta oldum, dinlediğim muammaların ekseriyetini, neticesini daha evvel söylemedikleri halde ¹³ çözebiliyordum. Bu yüzden Herat muammacıları arasında şöhret kazandım. İş o raddeye geldi ki, birçokları iddiaya girişiyorlar, benim tarafımda olanlar her zaman kazanıyorlardı. Günün birinde Rum'dan Horasan'a bir muammacı geldi; Herat'ta en zor muammaları yayan o idi. Onlardan birisi şöyledir [burada yazmalar muamma metnini vermektedir]. Dostlarımdan biri bu muammacı ile, benim bu muammayı, neticesi söylenmediği halde çözebileceğime 100 tenge üzerine iddiaya girdi; büyük bir (meraklılar) kalabalığı ile bana geldiler. Halbuki ben bu hadiseden beş gün evvel difteri hastalığına tutulmuştum ve evde yatıyordum. Gelenler

¹² Daha sonra yazmalar arapça muammanın metnini vermektedirler.

¹³ Şiir şeklinde olan muammaların çetin olduklarını unutmamalıdır, çok zaman çözülmesi bilindiği halde, muammanın asıl mahiyetini çıkarmak zordur.

başımın ucunda toplandılar ve dediler ki: —Bu durumu bilmediğimize yemin ederiz. Gelenlerden biri ziyaretin sebebini anlattı. Ben muammanın okunmasını istedim. Bu durumda bunun yersiz olacağını söylediler. Zihnî yorgunluktan hastalık daha çok şiddetlenir. Bütün kuvvetimle ısrar ettim, muammanın okunması için yalvarıyordum. (Nihayet) onlar okudular, biraz düşündükten sonra dedim ki: —Doğru olup olmadığını bilmem amma, muamma Seyfî ismi ile çözülür. Yenilen muamma ustası iddia edilen parayı hemen orada ödedi, bana da 50 han tengesi değerinde Ezd¹⁴ kuşağı hediye etti.”

Sonra hatıratın metninde, hikâyede sonradan görülen Sahibdara¹⁵ adında yeni bir şahsa sunulan ayrı bir kısım görülüyor. Bu parçayı kısaltarak anlatmamız yeter. Bu parça güya, Nevaî'nin sevimli dostlarından ve değerli muhataplarından olan Sahibdara'nın, Nevaî'nin ölümü üzerine “küçük ve büyüklerin, emir ve vezirlerin” kederlerini ifade eden çok tuntuaklı tirad'ı ile başlar. Arkasından, Sahibdara'nın Nevaî'nin ölümü için yazdığı (sekiz beyitlik) beş mersiyede tarih düşürme tekniğinde bir mucize yarattığı, zira her beyitin her mısraında Nevaî'nin ebcede göre (844 H.) de doğduğuna, aynı usulle her makta'da da (906 H.) de¹⁶ öldüğüne tarih düşürdüğü anlatılmaktadır. Anlaşılan Sahibdara tarih düşürmede sanatkârdı, zira o, daha sonra, Şeybanî Han'ın Herat'ı zaptı üzerine yazmış olduğu Ode'de bundan daha mürekkep bir tarih düşürmüştür. Her beytin birinci mısraında Şeybanî Han'ın “Nahşab, diğer adla Karşi veya Nasaf'tan çıkış tarihini (H. 912 nin sonu), ikinci mısraında onun Herat hisarlarına girmesinin ve zaptın tarihini (H. 913 ün başı)¹⁷ düşürmektedir.

Sahibdara'yı anlatan bu ayrı kısım böylece biter. Biz yine yarıda bıraktığımız hikâyeye dönelim.

¹⁴ Ezd şehrinde ince kumaştan yapılan kuşak.

¹⁵ M. Belin, *Sahib Astrabadî Dara*, J. A., ser. V, XVII. cilt, 218. s. Burada da, Sahibdara'nın Nevaî'nin ölümüne tarihî mersiye yazdığı anlatılmaktadır (aşağıda bk). Belin tarafından gösterilen beyit (Vasfî'nin tasnifine göre) ikinci matem kasidesi ile karşılaşmaktadır.

¹⁶ Bu iddianın gerçekliği hesaplamamız üzerine bulunmuştur. Muhammed Şeybanî şerefine yazılmış mersiye ve ondan sonraki kaside bu sahada gerçekten hayret verici hadisedir.

¹⁷ Şeybanî Zülhicenin sonunda yola çıktı ve tam 14 gün sonra yani 1807'de Herat'ta vardı.

“Mevlâna ¹⁸ Sahibdara, baba tarafından yakın akrabamdı. Bir gün babamla evine gittim, orada büyük bir kalabalık toplanmıştı ve hepsi okumuş ve mükemmel insanlardı. Mevlâna Sahibdara babama dönerek dedi ki: —Epey zamandan beri oğlunuzun fevkalâde bir talebe olduğunu, şiirleri güzel sesle okuduğunu ve yiğit bir şair olduğunu duyuyorum; muammaların neticelerini bilmeden en güçlerini çözebilmekte olduğu malûmdur. Arkasından Mevlâna Sahibdara muammayı okudu. Biraz düşündükten sonra onu çözebildim ¹⁹. Mecliste bulunanlar çok hayret ettiler. Mevlâna Sahibdara şunu söyledi: —Bu muammayı henüz kimseye okumadım, onu dün akşam tertitledim. Böyle olmasaydı, onun daha evvel muammayı bildiğine hükmedecektim. İşte bu da, fikirlerinin ve ruhunun son derece basiretli ve ince olduğunu göstermektedir. Eve döndükten biraz sonra Mevlâna Sahibdara’dan bir haberci geldi ve efendinin beni görmek istediğini söyledi. Sahibdara’ya gidince Mevlâna bana dedi ki: —Ali Şir Nevaî’yi ziyaret ettim. Âdeti üzere, beni görünce bugün şehirde acayib ve şaşılacak neler olup bittiğini sordu. Ona, 16 yaşında bir genç tanıdığımı söyledim, bu genç kendisine okunan en zor muammaları, çözülmesi bildirilmediği halde, çözmektedir; bir de ilme çalışmasıyla, şiir okumada ve şiir sanatında tanınmıştır. Nevaî hayret etti ve sizi tecrübe edip etmediğimi sordu. Size en güç muammayı okuduğumu ve sizin onu hemen çözdüğünüzü anlattım. Ali Şir Nevaî Hazretleri, neden hemen sizi ona getirmediğimi sitemle söyledi. Hemen o anda söylediklerime pişman oldum, zira onunla görüşmek gençlerde titreme ve korku yaratır. Meselâ, bazan mecliste bulunanlardan birine ismi sorulduğu zaman, (cevap verecek kimse ekseriyetle) cevap veremez. [Şimdi ise] bir kimse bir muammayı okur ve sen de onu çözemezsen kepaze olurum. Ona göre, hazırlan ve yarın erkenden buraya gel, Ali Şir Nevaî hazretleri seninle görüşmek niyetindedir. Eve döndüğüm zaman, bende tuhaf birşeyler oldu. Yılan sokmuş gibi bir yandan bir yana dönüp duruyordum. Babam bunun farkına vardı ve sordu:

—Ah, Babamın ruhu sana ne oluyor,
Neden bu kadar telâşlısın?

¹⁸ Eski arapçada mevlâna tabiri, Nevaî zamanına kadar tarihî mânasını (efendimiz) kaybetmişti ve ancak âlim, şair, müşikişinas kimselere işaret veya hitapta hürmet ifade eden özel bir tabirdir, mes. fransızcadaki maître veya italyancadaki maestro (rusçada çok kullanılmaz). Mevlâna tabiri tercüme edilmemelidir.

¹⁹ Yazmalarda muamma metni ile çözüme metni bulunmaktadır.

Dedim ki: —Ah babacığım, sorma, yarın Nevaî'nin meclisine gidiyorum ve işlerin nasıl yürüyeceğini bilmiyorum. Babam ağhyarak dediki: —Demek ki sen bir insanla konuşmaktan bu kadar korkuyorsun? <Bundan korkmamak, kıyamet gününün dehşetinden korkmak lâzımdır<²⁰ Sabahleyin Mevlâna Sahibdara'ya gittim. Benden başka ²¹ orada daha üç talebe vardı. Mevlâna dediki: —tam zamanında geldin. Bu üç şahıstan da Nevaî'ye bahsettim [onları da getirmemi söyledi]. Onlardan biri, muammacı Mevlâna Emir Hüseyin Nişapuri'nin seviyesine gelenlerdendi. “İlyas'la” ²² çözülen muammanın sahibi idi. Diğerini kaside yazmakla tanınmıştı, şu beyit onundur :

Yüzüğünde göğün firüzesi,

Bütün yeryüzü senin damgan altındadır.

Üçüncüsü mesnevide üstat idi. İşte, onun, Allah'ın birliği üzerine yazdığı şiir :

Dönen yeryüzünü yaratan

Ve aydın güneşi tutuşturan [Allah]tır.

“[Nevaî'nin] yüksek meclisine geldik. Bütün nedimler ve muhataplar toplanmıştı. Mir Hazretleri beni göstererek [Sahibdara'ya] —muammayı, çözümlenmesini [önceden] bilmeden, çözebilen bu mudur diye sordu. Mevlâna Sahibdara —evet, ta kendisidir, dedi. Bunun üzerine Mevlâna Muhammed Bedahşi ²³ şöyle konuştu: —Ey emirimiz, sizin muamma çözmeniz onunki ile mukayese edilemez. Nevaî de —Bunu gözlerimden okudum, zira onlarda mâna izleri vardır dedi. Bundan sonra bir muamma ²⁴ okudu. Bildiğim muamma çıktı. Bildiğimi meclise söyliyeyim mi, yoksa aldatayım mı? diye tereddüde düştüm. Nihayet doğruluk üstün geldi ve bu muammayı daha evvel duyduğumu söyledim Mir Hazretleri başını eğerek bir zaman öyle durdu. Sonra şöyle dedi: —Dostlarım, sözlerinin mânasını anlıyor musunuz? O, kuvvetini gösteriyor ve diyor ki, bu olmasın başka biri olsun. Bu mecliste Nevaî artık muamma okumadı, bana karşı çok

²⁰ Bu fikri ifade eden, babasının uzun cevap tiradı oldukça kısaltılmış şekli sivri parantez içine alınmıştır.

²¹ S yazmasında “benden başka” yerine “benimle yaşıt” vardır.

²² Yazmalarda muamma metni vardır.

²³ Onun hakkında aşağıda 139, 150, 152'ye bk.

²⁴ Yazmalarda muamma metinleri vardır.

lütufkâr davrandı. Sahibdara'ya dönerek —Ben onun iddiasını kabul ettim, dedi ²⁵.

II.

Vasîfî hatıratının, Ali Şir Nevaî'ye ait bundan sonraki bölümünün adı ²⁶ کفتار در ذکر نزاکت و لطافت امیر علی شیر dır, mânası Nevaî'nin nazik ruhluluğunu ve ince fikirliğini anlatan bölüm ²⁷.

Bu bölümde üç kısa hikâye vardır. Onlardan birincisi, Nevaî'nin başka bir yakınını, Şeyh Behlül'ü yine Sahibdara'dan naklen anlatır. Hikâyenin başında bu şeyh hakkında bazı bilgiler verilir, onları kısaltarak anlatalım: Mir Hazretin itimad ettiği adamlarından Şeyh Behlül adında biri vardı; kendisine ve evine (سلسله) ait büyük, küçük işleri onun idaresine bıraktı, ona Nevaî'nin “akıl idarecisi” ve “gönül arkadaşı” derlerdi.

Şeyh Behlül'de çeşitli ahlâkî meziyetler ve bilgiler vardı, bilhassa inşa ve muammada sanatkârdı, fakat bu değerlerini çok seyrek ve az gösterirdi, dar görüşlü insanlar da bunu kusur sayarlardı. Bu yüzden Nevaî onun (داش چینی) ye benzetir ve Şeyh Behlül'ü takdir edenleri şiirle cevaplandırır :

Şarkta çini kâsenin bir takımı 40 senede
Yapıldığını duydum.
Bağdat'ta da günde 100 adet yapılır
Değerlerini sen de anlıyorsun ²⁸

Nevaî ve Şeyh Behlül arasındaki karşılıklı sevgi ve bağlılık hudutsuzdur. İşte Sahibdara'nın ikisi hakkında anlattığı hikâye :

“Acaip bir hadise oldu. Bir gece, herkes uyurken ve gece nöbetçileri birinci devri yaptıkları sonra, Şeyh Behlül'ün hizmetçisi kapımı çaldı ve, ancak efendisinin ²⁹ bilmesi gereken bir şeyi söyleyeceğini

²⁵ Burada Vasîfî'nin muamma çözmekte mükemmeliyet derecesi kastedilmektedir.

²⁶ T 268, S. 315, V 174.

²⁷ Hassasiyet, sinirlilik, çabuk gücenme mânasındadır.

²⁸ Anlaşılan, Nevaî burada, Çin'de yüksek cins çini imali için senelerce beklenen balçıktan bahsetmektedir. Daha sonra yazmalarda muammalar ve Behlül'un mektubu vardır. Bu mektup Hoca Muhammed Tayabadî'ye bir nevi şifreli hicviyedir.

²⁹ Burada Sahibdara kastedilmektedir.

bildirdi. Onu içeriye almalarını emrettim. Bana şunları anlattı: —Ali Şir Nevaî, efendimi eşekle beraber kapadı ve kapıya büyük bir kilit astı, sebebini hiç bilmiyoruz. Mevlâna Sahibdara'nın dediğine göre, bunları duyduğu zaman, iktidar ve zenginliği ifade eden attan indirilip, herkese alay olsun diye eğersiz eşeğe bindirilen bir kimsenin duyacağı şeyleri duydu. Gecenin zifiri karanlığında siyah eşeği göğün otlığından götürdükleri ve o otlığa sabah tanının beyaz atını gezdirmeğe çıkardıkları sırada Nevaî'ye gittim ³⁰.

Nevaî beni görünce şunları söyledi: —Mevlâna Sahib gel ve arkadaşın Şeyh Behlül ile aramızda geçen şeyler hakkında hüküm ver; beni kabahatli bulursan ben [ondan] aff dilerim, amma kabahat dostunuzda ise kendiniz bilirsiniz. Bunun üzerine dedim ki: —Sizin her yaptığınız şeyin âdil olduğuna şüphe etmiyorum, kabahatli odur. Nevaî şöyle dedi: —Anlayışlı bir insana karşısındakinin hususiyetlerini, ahlâkî vasıflarını ve huylarını anlamak için on gün yeter, halbuki Şeyh Behlül, ayrılmaz bir parçam gibi, on iki seneden beri gece gündüz yanımdadır. Dün akşam çalışıyordum, önümde mum, mürekkep, kalem ve su tası vardı. Şeyhe, onu kaldır, dedim. Neyi? diye sordu. Sana ne oldu, eşekleştin mi? dedim. Şeyh o anda dize geldi ve, efendim sür'ati intikalim yoktur. Önünüzde birkaç şey vardır, [kaldırmamı emrettiğiniz şeyin] hangisi olduğunu ben ne bileyim, dedi. Mevlâna Sahibdara, Allah aşkına sen hak ver, zira mum sabaha kadar yanar, düşüncelerimde doğan fikirlerimi harflerin zincirine vurmak için mürekkep ve kalem her zaman önümde durur, suya gelince onu gece hiç kullanmam. Onun için kalkacak olan yalnız sudur. Acaba [bukadar basit şey için] bu kadar konuşmam mı gerek? Bu kadar hiddetli konuşmalara rağmen, Mir Hazret [Şeyh Behlül'ü] aff etti ve ona lâıyk bir elbise ve tam takımla bir at hediye etti.

III.

İkinci ³¹ hikâyeyi de Sahibdara anlatır. Hikâyenin mevzuu şöyledir: Nevaî'nin mürebbi ve hocası Fasiheddin ³² İbrahim kızını, aptal-

³⁰ Doğrudan doğruya Sahibdara'nın konuşması nakledilmektedir.

³¹ T 272, V 176.

³² M. Belin, *a. e.*, 224. s., aşağıda IV, X, XXI bölümlere bk.; M. A. Salye, *a. e.*, 183. s. Muhammed denilmektedir muk. et. Bu farklara rağmen, anlaşılın, ortada bir şahıs vardır.

lığı yüzünden Nevaî'nin sevmediği, emir Sadreddin Yunusla evlendirdi. Fakat, Fasiheddin İbrahim, Nevaî'nin nefretini gidermeğe bütün kuvvetle çalışıyordu, bu maksatla onu Nevaî'nin meclislerine getirirdi, Nevaî ise bunu fırsat bilir ve memnuniyetsizliğini belli etmek için dokunaklı alaylarla imalarda bulunurdu. Bu meclislerin birinde Nevaî Yunus'la fevkalâde incitici bir şekilde alay etti. Orada bulunanlar hepsi güldü. Yunus bu alayı anlamadığı için onlarla birlikte o da güldü. O zaman Nevaî ona gülmesinin sebebini sordu; Yunus'un cevabı, onun anlayışsızlığını ve akılsızlığını daha iyi gösterdi. Sinirlenen Nevaî bunun üzerine, idrarını tutamayan bir adamın bunu tedavi ettirmeğe çalışırken, daha acıklı hale düştüğünü anlatan, meşhur alaylı fıkrayı anlattı. Rezil olan Yunus, göz yaşları içinde meclisten çıkıp gitti.

IV.

Bu bölümün üçüncü ve son hikâyesinin tercümesini veriyoruz ³³. “Sahibdara şöyle anlatır: —Bir gün Mir Hazretleri yanında bulunan birkaç şair ve nedimle konuşuyordu. [Nevaî] bana hitap ederek [dedi] ki: —[Fasiheddin] ³⁴ Hazretleri birkaç günden beri hasta yatıyor, onu ziyaret için vakit bulamadım. Oraya gidin ve [tarafımdan] özür dilediğimi bildirin. Bundan sonra misafirlere ikramda bulundu. İkramdan sonra, misafirlerin büyük bir kısmı, Mir Hazretlerini yalnız bırakmanın iyi olacağını düşünerek, birbirine baktılar ve çıkıp gittiler. Misafirler gittikten sonra Nevaî çok kızdı ve Nevaî'nin evini aşçı dükkânı (دكان آشپزی) sahibini de aşçı mı (آشپز) zannediyorlar? Gelir yer içer ve giderler? diye söylendi. Döndüğüm zaman onu böyle kızgın bir halde buldum. Kızgınlıktan, beni Mevlâna Fasiheddin'e gönderdiğini unuttu. [Beni görünce] bağırdı: —Ey Sahib sana ne oldu, yemekten sonra yanımda bir dakika dahi durmuyorsun? Bu alçak, pisboğaz midesine düşkün insancıklarla bir mi oluyorsun? Diz çökerek şöyle dedim: —Ah efendim, insan vücudu hastalık ve sağlığın toplandığı yerdir, hayattaki saltanatınız sıhhatla dolu, düşman gözü de [inşaallah] bütün hastalıklar karşısında mağlûp olsun! Beni ahundu yoklamağa kendiniz gönderiniz, inşaallah, güneş gibi bakışınızdan bu kaçmaz. Bunu söyler söy-

³³ T 275, V 179.

³⁴ Evvelki hikâyede sözü geçen Nevaî'nin hocası ve mürebbisi” Fasiheddin kastedilmektedir.

lemez, Nevaî [o kadar kızdı ki] alev gibi parladı. Fevkalâde heyecanlanarak şöyle dedi: —Böyle insanlarla görüşen kahrolsun. Kızgın halde odasına çekildi. Ben [o anda orada] bulunanlara dönerek dedim ki: —Dostlarım, başıma gelen talihsizliğin ne olduğunu biliyor musunuz?

Emirin karşısında [durup] eller göğüste ³⁵ [bağlı] olmaktansa Sönmemiş kireci elle yoğurmak daha iyidir.

“Ümitsizlik içinde eve gittim [Ertesi günü] gündüz namazı için, adet üzere, Nevaî’ye gittim. Nevaî menekşe bahçesi (بنفشه زار) içinde oturuyordu. Beni görür görmez sırtını çevirdi ve menekşe gibi başını eğdi, yaklaşmak istedim o aynı şeyi yaptı. Eve döndüm. Ertesi gün de aynı şeyler oldu. Nihayet son defa ve aynı şeyi yaparsa bir daha dönmemek üzere gittim. Aklıma bu fikir gelince, o sanki “ermişlere malûm olur” vecizesi ile aydınlanmış gibi bana dönerek dedi ki: —Ah Sahib, kusursuz yalnız Allah’tır. Ben çok kızgın olduğum için seni ahundu ziyarete gönderdiğimi unuttum. Sana kızmamın sebebine gelince karşımda dize gelmek neden? ve Ali Şir Nevaî’nin ahmaklaştığını, anlayışını kaybederek, virane haline geldiğini herkese duyurmağa lüzum var mıydı? Görmemezliğe gelmek, ve hatamı örtmek dostluğun icabı değil mi? Mevlâna Sahibdara bu hadisede Nevaî’yi haklı buldu, zira “büyüklerin hatasını görmek hatadır”.

V.

Vasifî hatıratının bu bölümün adı :

کفتار در ذکر تعریف مجلس امیر علی شیرو خواجه مجدالدین محمد و هزل
دیر. ³⁶ و مطایبه کردن افاضل بمولانا عبد الواسع منشی درباغ برزه

“Berze bahçesinde, Ali Şir Nevaî ile Hoca Mecceddin Muhammed’in meclisleri ve Münşi Mevlâna Abdülvâsi-ye, fazıllar tarafından yapılan şakaları tasvir eden bölüm”.

Bu hikâye her bakımdan fevkalâdedir. Burada, Nevaî’nin bulunmuş olduğu bir ziyafetin, eksiksiz ve canlı tasviri yapılmakta ve bu Babur’un hatıratında ³⁷ Herat sarayındaki iki ziyafetin tasvirinden,

³⁵ Yani Nevaî karşısında af dileyici pozunda durmaktan daha iyidir (Sadi, *Gülistan*, 1).

³⁶ T 277, V 181, s. 120.

³⁷ Pavet de Courteille, *a. e.*, I. cilt, 423 - 434. s.

kıyas edilemeyecek kadar daha mânâlı ve alâka çekicidir. Hikâyede geniş ölçüde verilen gerçek tafsilât, bu toplantıların mahiyetini ve orada nasıl vakit geçirildiğini gözönünde canlandırmaktadır; bu meclisler yani edebî ziyafetler, Nevaî zamanında ve tabîî daha küçük olmak üzere, herhalde ondan önce ³⁸, Herat edebî çevresinin ve ilim adamlarının çok sevdiği bir görüşme tarzı idi.

Tasvirde, meclise büyük sayıda katılmış olanlar Nevaî ve Meceddeddin Muhammed'in etrafında toplanan Herat'ın asilzadelerinin artistik edebî ve dünyevî sınıfın insanlarıdır. Meceddeddin Muhammed, Sultan Hüseyin'in tanınmış vekili ve Nevaî'nin siyasî düşmanı idi. Vasıfî hatıratındaki hikâyede tasvir edilen karşılaşmaları "897 M. Cumadi I yeni ay çıkımında, yani 1492 H, kovulmuş ve gözden düşmüş Meceddeddin'in ölümünden iki sene evvel olmuştur. V. V. Barthold ³⁹ gözden düşme tarihini, 1490—1491 veya 1491—1492 senelerinin kışına atfeder, kati göstermemesi, V. V. Barthold'un ⁴⁰ istifade ettiği kaynakta (Hondemir) bunun belirtilmemiş olmasındandır. Vasıfî'nin anlattığı hikâyeye 1492 nin mart ayında Meceddeddin'in tam sıhatte olduğunu açık şekilde göstermektedir. Mecidin gözden düşme tarihinin 1492—1493 senesi kışına atılması uygundur. Kaynağında yeter delil bulunmamasına rağmen, Barthold'a göre Meceddeddin, Nevaî'nin ilham⁴¹ ve tertibi ile kati olarak düşmüştür. Bizim kaynaklarda Nevaî ve Meceddeddin'in münasebetleri oldukça dostane gösterilmektedir. Hikâyenin belli başlı şahsiyeti Abdülvasî Münşi, uzun kavgalardan sonra onların barıştıklarını katiyetle söyler. Hikâyemizin iddiasının doğruluğu Nevaî'nin sözleri ile meydana çıkıyor, Nevaî'ye göre bu barışma devrinde onunla yüzyüze gelmemişlerdi, Meceddeddin'e ait şeyleri başkalarından duyardı. Aralarındaki barışma, hakikat de olsa, gösteriştense başka birşey değildi, Meceddeddin de, aldığı tavır ve vaziyetten anlaşıldığına göre gösterişe çok önem verirdi.

Hikâyenin belli başlı şahsı ve meclisin kahramanı Abdülvâsi Münşi, anlaşılan, V. V. Barthold'un ⁴² bahsettiği, Nevaî çevresindeki tarihçi Abdülvâsi değildir.

³⁸ Vasıfî hatıratının diğer bölümleri, daha sonraki şeybanî devrinde Orta - Asya şehirlere için de aynı şeyi söylemektedir.

³⁹ V. V. Barthold, *a. e.*, 135. s.

⁴⁰ Boldırev, *a. e.*, 148. s.

⁴¹ Boldırev, *a. e.*, 148. s.

⁴² Boldırev, *a. e.*, 153. s.

Nevâî'nin tarihçi ⁴³ Abdülvâsî'ye gösterdiği derin saygı ile Münşi'nin soytarı rolü birbirine uymamaktadır.

Bölümün baş kısmının tercümesi: “Mevlâna Sahibdara'nın anlatığına göre, bir gün Nevaî Dilkuş bahçesinde Mir Kalan ⁴⁴ mahlâsı ile tanınmış hoca Mecdeddin Muhammed ile karşılaştıkları zaman ona, şöyle söyler: —Sizin göğü süsleyen cennet meclislerinizde ilim adamları ve nüktedanlar mevlâna Abdülvâsî Münşi ile çok eğleniyorlarmış ⁴⁵ ve o tek başına onlara karşı koyarak onları mağlûp ediyormuş, buna inanmıyorum. Bu konuşmalardan birinde bulunmak aklımdan geçiyor. Hoca, ellerini gözlerine getirerek ⁴⁶: —Bu şereften başım göğşe erer der. Konuşma hazırlıkları için bir hafta izin ister. Konuşma yeri olarak Herat'ın yarım fersah ötesinde bulunan Barza ⁴⁷ köyü seçilmişti. Bu köyde hoca öyle bir bahçe yapmıştı ki onun güzellikleri karşısında irem ⁴⁸ bağı dahi parmak ısırılmış ⁴⁸, hayal mimarları güzellik ve harikulâdelikler karşısında şaşırılmışlardı. Bahçede kurulmuş olan kasrı andıran bina Havarnak ve Sadır ⁵⁰ kasırlarının parlaklığını gölgede bırakmıştı. Gök onun kubbelerini tutuyor, zaman da onun benzerini ancak aynada buluyordu ⁵¹.

Bahçenin ortasındaki havuz
Hakîmin ruhu ve şairin ilhamı kadar derindir
O denize ve Kevser'e ⁵² benzer
Denize derinliği ile
Kevser'e berraklığı ile.
Aydın gökte yeni doğmuş ay gibi
İçinde gümüş balıklar yüzer.

⁴³ Barthold, *a. e.*, M. Belin'de aynı parçanın tercümesi *a. e.*'de, 344. s.

⁴⁴ Hikâyede sonradan Mecdeddin'e Mirak denilmektedir; aynen Pavet de Courteille, *a. e.*, I. cilt, 399. s.

⁴⁵ Saldıran rakıp kalabalığına karşı koymak için, çekinmeden her çareye başvuran Münşi'nin, şakalaşarak yaptığı kavgalar kastedilmektedir. Bu, saray mensuplarının serbestce eğlenmelerinin başlıca vasfıdır.

⁴⁶ Emirlerine hazır olmak duruşu.

⁴⁷ T ve V yazmalarında “Parza” diye geçer.

⁴⁸ İslâm geleneğinin efsanevî bahçesi.

⁴⁹ Parmak ısırması hayret ifadesidir.

⁵⁰ Efsanevî sarayların adı.

⁵¹ Yazmaların okunuşundaki ayrılıklar ve metnin okunaklı olmayışı yüzünden ritorik tirad'ın son cümlesini geçiyoruz.

⁵² Cennet bahçesindeki havuz.

“Nehirlerin sahillerindeki selviler, âşıkların, ağlayan gözlerinin hayal nehirlerindeki sevgilinin endamı gibi uzun ve düzdür. Bülbüller her gül çalılığında, pembe vücudlu sevgililerine ayrılık hasretini çeken aşk muztaripleri gibi, şikâyet ederler. Yabani lâlelerinin dibindeki ot, ay yüzlü sevgililerin yüzündeki sehhar tüy gibidir, temiz söğütlerin gölgesinde kırmızı reyhanlar ⁵³; menekşeler, sanemlerin dağınık tutamlı zülfleri gibi ormanlarda serpilmişler, nergisler de, mestlerin nehirlerine bakan göz gibidirler. Gök kubbesini kiskandıran, Zuhâl aynasına yetişen binanın, mahir ve becerikli sakileri ikrama hazırıldılar. Gerilmiş sırma işlemeli atlas ve sevahî perdeler ⁵⁴ gök yüzünü andırıyordu. Yere, beyaz, renkli, frank ⁵⁵ mahfurları ve süslenmiş, resimlerle dolu, alaca, regârenk alâimisema örtüler serilmişti. (پردہ ها) Bu ziyafetin davetlileri şunlardı⁵⁶: şiir okuyanlar (خوانندگان) dan Hafız Basir, Hafız Mir, Hafız Hasan Ali, Hafız Camî Hafız Sultan, Mahmud Aysî, Şah Muhammed Hanende, Siyahçe Hanende, Hafız Obahî, Hafız Turbetî ve Hafız Çeragdan; çalgıcılardan Hasan Neyî, Kül Muhammed Udî, Hasan Belâbanî, Ali Hanekahî, Muhammedî, Hacı Kâhtî (?) Neyî, Ahmed Hicakî ve Ali Kuçek-i Tamburi, ziyafeti konuşmalarile süsleyenler ve nedimlerden Binaî, Hoca Asafî, Emir Şeyhim Süheylî, Seyfi-î Buharî, Kamî, Hasan Şah, Derviş Ravganger Meşhedî, Mukbilî, Şevkî, Zevkî, Halif Nergisî, Hilâlî, Riyazi-i Turbetî ⁵⁷; nüktedanlardan (ظرفا) Mir Serberahna, Burhan Gung, tarihçi Mirhond, Muin-i Şirazî, Hüseyin-i Vaiz, Seyyid Giyaseddin Şarfa, Muhammed Bedahşî, Halil Sahhaf (mücellid), hattat Muhammed Havafî; Herat’ın parlak gençlerinden Mirak Zaferan, Şah Muhammed Mirak, Sultan Serrâc, Mirza Nat’duz (bezek derisi ustası), Hasan Zarduz (sevahî kumaşının ustası), Serv-i Leb-i Cûy (motamonehir kenarı servisi), Şemşadî, Sayaperver, Hoca Hanende, Yusuf Mezarî Çilgazi, İkinci Yusuf, Mahi Simnanî, Sakî ve Bakî-i İrakî ⁵⁸.

⁵³ Bir nevi kokulu ot.

⁵⁴ Yazmaların muhtelif okunuşu yüzünden perdelere (سایه بان شامیانه) ait ritorik kısmını biraz kısaltıyoruz.

⁵⁵ Bu dikkati çekici tabirlerin mânası anlaşılmamaktadır. Metinde قائمها محفوری diye geçer, S ve V yazmalarında مثلث farklı şekilde yazılmıştır.

⁵⁶ Pavet de Courteille, a. e. ve Bedâiü'l-vekaî’de aşağıda zikredilen şahısların bir çoğu geçer. Boldrev, a. e. bk.

⁵⁷ Bu grupta çevresinin bellibaşlı şairlerinin adı geçer.

⁵⁸ Bu gençlerin adları yanında notlar vardır. Adların bir kısmı onların ticaret ve zenaatkâr olduklarını gösterir. Diğerleri daha çok asrî adlardı, onları taşıyanlar, anlaşılın, Herat muhitinin bir nevi “petits maîtres”leri idiler.

Binanın ayvanı karşısında mermer havuz yapılmıştı, onu Kevser ve Selsebil kıskanırlardı. Onu tath su ile doldururlardı: ona 800 kelle şeker kullanıldığı bilinmektedir. Sanatkâr şekerciler sayısız şerbetler (شربتہا) macunla (معجونہا) şekerleme et (برشہا (? آچار) şekerleme meyva, hamur (پالودجات) ve muhtelif fırın işleri hazırlamışlardı. Sultan Hüseyin'in Abul Melih ⁵⁹ adında tanınmış bir baş aşçısı vardı. Bu ziyafete onun, isimleri dahi bilinmiyen ⁶⁰ 40 çeşit yemek hazırladığı bilinmektedir. Mevlâna Halil Sahhaf'tan ⁶¹ dinlenen hikâye: —Meclisin arife-fesinde, çarşamba öğleden sonra, Mevlâna Abdülvâsi'ye [ben o zaman bir köşede ziyafetin bazı hazırlıklarını yapmakla meşguldum] ⁶² hoca Meceddin: —Ah efendimiz, hamimiz! bütün kuvvetlerinizi toplayın ve hazır olun, zira coşan deniz çarpışması ile kana susamış kaplanın, krokodil gibi muhatapların, ejderha tabiatlı nüktedanların hücumları ile karşılaşacaksınız; yarın onlar üzerinize saldırmak için hazırlanıyolar. Siz, böyle görülmemiş bir toplantı ve korkunç bir çatışmada hiç bulunmadınız ve ileride de bulunamayacaksınız. Fakat, Allah'ın yardımı ile herşey iyi biter, dedi. Mevlâna Abdülvâsi buna cevap verdi: —yarın gelmiyeceğimi sizin açık yürekli kalbinizden gizliyemiyeceğim :

Ziyafet çok iyi şey, dostla konuşmak da çok zevkli, ama faydası ne

Mademki kara bahtımın tersliği bu manzara ile aydınlanmağa manidir.

“Hoca bu sözleri duyar duymaz heyecanla hayretten parmağını ısırarak bağırdı: —Efendi, kalbi titreten bu sözlerin mânası nedir ve rahatı bozan bu haberin mânası nedir?” Meclise gelmemeniz bir felâkettir! Gel, zira sen Allah'ın misafirisin, [sana nazaran] orada bulunanların hepsi ancak tufeylidir! Bu ziyafet bana aşağı yukarı 100 bin tengeye mal oldu, siz gelmezseniz, Ali Şir Nevaî minnettar kalmaz, ziyafetin değeri sifıra iner, bu kadar malım boşa gidecek. Böyle yapmaktaki gayeniz nedir? [Abdülvâsi] şunları söyledi: —Nevaî ile aranızdaki dostluk, düşmanlık tozu ile karıştırılmıştır. [Şimdi] çok şükür

⁵⁹ Yazmalarda isim pek okunamamaktadır.

⁶⁰ Meceddin'in ziyafetleri “nadide yemekler”le isim yapmıştı (Barthold, a.e., 143. s.).

⁶¹ Onun, Meceddin'in ziyafetlerinde gevezelliklerinde pek ileri gidenleri önliyen, belâgati ve nüktedanlığını anlatan ritorik kısmını geçiyoruz.

⁶² Kare parantez içine alınan kelimeler yalnız V yazmalarında vardır.

onun sonsuz lûtfu ile bu toz yok edilmiştir. Bütün bu toplantı lüzumsuz şakalar ve açık saçık hareketler üzerine kurulacaktır. Nevaî kendisini dünya nüktedanlarının başı saymaktadır, bu mecliste bana takılmaması ve tarafına itiraz esasını atmaması düşünülemez. Nevaî'nin karakterindeki incelik sizce bilinmektedir ⁶³ :

Yanında yavaş sesle namaz kılınamıyacak kadar
Huyu ince olduğuna ne demeli ⁶⁴.

— Neticede [Nevaî ile aranızda] kurulan saflık ve sevinç benim yüzümden ortadan kalkar ve kirlenir. Sultan Hüseyin'in istediği budur ⁶⁵, böyle olması için Allah'a dua edip duruyor. Ondan sonra bana karşı alacağı tavrı düşününüz? O, beni ya yok eder veya hiddetinin şiddeti ile beni memleket dışına çıkarır. Mirak şöyle cevap verdi: —Her şey bu işe bağlı, üzerinize alın ve bu sözleri ağıza almayınız. Böylece 897 de ⁶⁶ Cumadi I yani ayın beşinci gününün sabahı Ali Şir Nevaî, yanında büyük emirler, asilzadeler ve avamdan, muhterem devlet adamları, kibar ve sade bazı kimseler olduğu halde Mirak bahçesine gitti. Günün gururlandığı saatte ⁶⁷ o ilâhî yere gittiler ve önceden ayrılmış yerlere oturdular, Ali Şir Nevaî orada: —Mevlâna Abdülvâsi nerededir, acaba gelmiyecek mi? dedi. Meceddin büyük heyecana kapıldı. Adamlarına dönerek onu sordu, onlar dün akşam burada idi sonra şehre indi dediler. Hemen arkasından birkaç adamı gönderdi onlar kendisini buldular ve süratle bahçeye yollandılar. Bahçeye giden so-kağa girdikleri zaman, Meceddin'e Abdülvâsi'nin bulunduğunu ve getirildiğini haber verdiler. Mirak dedi ki: —Onu hemen kızdırıp kudurtmazsam hiçbir netice alamam. Mirak'ın, kocaman ve kuvvetli Şer [Kaplan] adında hizmetkârı vardı, onun gücü ve kuvveti karşısında kızgın kaplan korkudan sarılık hastalığına tutulur, azgın fil de hortumunu yere sererdi. Mirak ona emretti: —Mevlâna bahçe kapısının eşiğine basar basmaz, demir bastonla yolunu kes ve emirin emrile, onun müsaadesi olmadan kimsenin içeriye giremeyeceğini söyle. Mevlâna yaklaşınca Şer yolunu kesti ve Mirak'ın emri olmadan kimseyi

⁶³ Çabuk öfkelenmek ve sinirlenmek mânasındadır.

⁶⁴ Onun selâmeti için, sessizce yapılan dua dahi onu sinirlenmektedir.

⁶⁵ Yani, aşağıda anlatan birisinden anlaşıldığı gibi, Nevaî ile Meceddin aralarının iyileşmesidir.

⁶⁶ 6 Mart 1429 H.

⁶⁷ Yani öğle saati,

birakmam dedi. Mevlâna, hangi Mirak? diye sordu. Şer: —Ey Molla ⁶⁸, neler söylüyorsun? Mirak birdir, diye cevap verdi. Mevlâna da: —Senin bahsettiğin Mirak ⁶⁹ dedi. Şer kızarak şöyle söyledi: —Mevlâna edeplice konuşun. Mevlâna Münşi Şer'in boğazına vurdu, Şer de onun göğsüne bir yumruk indirdi, Mevlânanın sarığı başından düştü. Olup bitenleri davetlilere anlattılar, bunu çok istedikleri için sevinç çığlıkları attılar. Mevlâna bahçeye kızgın ejderha gibi girdi. [Ziyafet yerine] yaklaştığı zaman, herkes âdet üzere kendisini selâmladı ve Nevaî onu yanına oturttu. Hoca Mecdeddin Muhammed hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi Mevlâna Münşi'ye: —Bahçe kapısına geldiğinizi bize bildirmişlerdi, buraya gelmekte geciktiniz, herhalde çok önemli bir işiniz vardı, dedi. Mevlâna cevap verdi: —Gerçekten de öyle oldu. Sizin bahçe kapısında diktiğiniz domuz surathı, ayı tabiathı, kaplanhğa özenen küçük köpek, bana çakal dişlerini göstermeğe kalktı. Fakat, benim pars kızgınlığım, şiddet ve hiddet tırnaklarını onun kanına geçirdi. Amma sevgili dostum, bunun sizin tilki kurnazlığınızın işi olduğunu da anladım! Mirak, Münşi rahat etsin diye birkaç tokat atmak üzere Şer'in getirilmesini emretti. Ve [Münşi'ye dönerek],-affınızı rica ederim, bence neşeli meclis gününde bu kadar ceza yeter. Ayrıca onu dilinizin kılıcı ile uygun şekilde cezalandırmak size düşer. Mevlâna, kılıç kuşanmış korucunun Mirak'ın yanında durduğunu gördü. Miraka dönerek şöyle dedi ⁷⁰ :

.....

“Ali Şir Nevaî elini mollanın omuzuna koyarak: —Ah devrimizin eşsizi, lâıyk insanların ve hâkim sultanların meclisleri, takdis edilmiş şahsınla ebediyen süslensin! dedi. Bu mecliste Mevlâna Abdülvâsi'ye altın takımlı 10 at, kırmızı çuhadan işlemeli 20 (مل مل نبات) palto ve 10.000 ⁷¹ tenge verildiği anlatılmaktadır.”

⁶⁸ Vasifî hatıratındaki mulla tabiri karşılaştığımız mevlâna tabiri ile aynıdır.

⁶⁹ Abdülvâsi'nin konuşmasının açık saçıklığı yüzünden burada kesiyoruz.

⁷⁰ Mevlâna ile diğerleri arasındaki kavganın ve mevlânanın çeşitli uygunsuz hareketleri açık saçıklığı ile son haddini bulduğu için onları nakletmiyorum (T 283, V 186, S 122).

⁷¹ Şerafeddinov, *Alişer Navoi*, Taşkent 1940, 29. s. bk.; Şerafeddin'in zannettiği gibi, bütün hediyeleri Nevaî'nin yapmadığı metinden anlaşılmaktadır.

Bu bölümün ⁷² hemen arkasından, bu ziyafetle ilgisi olmayan altı kısa hikâyeye gelir. Bu hikâyeler şunlardır :

VI.

Sahibdara'dan nakledilen birinci hikâyeye, Sultan Hüseyin'in büyük emirlerinden olup Herat ve bütün civarı idaresine verilen Muhammed Veli Bek'in ⁷³ meziyetlerinin tafsilâtlı tasviri ile başlar. Bu emir idareyi, ashında, adamlarından Hocahi Muhammed Habbaz'a bırakmıştır. Muhammed Habbaz son derece insafsız, gaddar ve keyfine hareket eden bir adamdı. Bilhassa, güzel kız ve erkekleri kaçırması halkın canını sıkıyordu. Fakat, Muhammed Veli Bek'ten korktukları için, onu Sultan Hüseyin'e şikâyete kimse cesaret edemiyordu.

Hikâyenin devamını tercüme ediyoruz.

“Sultan Hüseyin, Nevaî'nin yanına nöker vazifeli bir adam yerleştirmişti. O, hergün, Nevaî'nin yanında olup biteni kaydeder ve okuması için şaha ⁷⁴ götürürdü. Bu sırrı Nevaî'den başka kimse bilmiyordu. Nevaî onu kuvvetli sezişi ile anlamıştı. Birgün adamın biri Nevaî'ye hediye olarak Kur'an, ok ve bir kelle şeker getirdi. Nevaî ona sordu: —Sen kimsin ve bunları hangi maksatla bana getirdin? O şöyle cevap verdi: —Sizin gökyüzlü sarayınızda evvelce hizmet etmiş olanlardan birinin oğluyum. Gayem ⁷⁵, büyük hedeflerimden biri sizin hizmetinizde bulunmak, bunun yolunu ve eşiğinizdeki lûtufları ele geçirmektir. Nevai şöyle dedi: —Ah değerli dost, beni memnun etmek için eşiğimde her sabah talihli kader gibi görünsen dahi, bu vazifede senelik 500 han tengeden fazla alamazsın. Ben sana başka bir iş söyleyeyim. Bu işte günde en az 500 tenge var. Adam: —“Emir sizindir” diye cevap verdi. Mir ona şöyle dedi: —Kur'an 100 tenge, ok ve şeker 20 tenge, yekünü 120 tenge yapar. Sen onları sat, 20 liraya sevahîden bir aba, elli tengeye sırma işlemeli bir kemer, 10 tengeye düğmeli (arabî) çizme al, 10 tengelik bir kılıç tak, 20 tengeye de siyah kalpak al. [Bu elbiselerle] erguvan ağacından bir baston al ve Melik

⁷² T 286, V 187, S 123.

⁷³ Onun hakkında Pav. de Court. *a. e.*, I. cilt, 392. s. bk.: V. V. Barthold, *a. e.*, 154, 157. s. bk.

⁷⁴ Şerafeddinov, *a. e.*, 23. s.

⁷⁵ Kur'andan alınmış parçayı geçiyoruz.

çarşısına çık (بازار ملك) . Zengin aileden güzel bir delikanlı görür görmez (چوان خواجه زاده) , muhafız gibi, kolundan tut ve — Sizi Hocahi Muhammed Habbaz istiyor! de. O zaman güzel delikanlı ağlamaya başlar, karşında diz çöker ve sana: —Ah yiğit kötü birşey yapmadım ki? der. Sen de ona: —Sizi götürmem için bana emir verildi, başka birşey bilmiyorum dersin. Genç inleyerek sana yalvaracak: —Ah yiğit! Bu işi uzatarak “deveyi gördün mü? Hayır”⁷⁶ demekle beni namussuzluktan kurtarıp eve dönmemi temin edemez misin? Buna karşılık üstümdekilerin hepsi senin olur! O zaman sen palto ve kuşağını alırsın, onlar 100 han tengesinden aşağı değillerdir. Bu işi beş güzel delikanlıya yaptıktan sonra istediğine erişirsin. Adam eşiği öptü, hediyelerini aldı götürdü. Olup bitenleri yazmakla vazifelendirilmiş adam bütün bu vakayı olduğu gibi yazdı ve şaha verdi. Şah bu sahifeleri okuyunca⁷⁷ hiddet dişleriyle hayret parmağını ısırды ve kıymetli yakasını ceza elile yırttı. —Gidin ve Muhammed Veli Bek'i getirin, diye emretti! [hizmetkârlar] ceza bayrağını açtılar, kendisini getirdikleri zaman suçlu gibi kabul edildi⁷⁸. Şah: —Ey cehennem köpeği, ölüm cezasına lâayık, Allah'tan korkmaz ve insanlardan utanmaz! Sana koyun sürüsünü teslim ettim, seni onlara çoban yaptım, sen onları kana susamış kurt pençesinden muhafaza edecek yerde kana susamış kurdun pençesine kendin attın. Baba ve dedelerin kanunları müsait olsa, seni parça parça eder ve rüzgârlara savururdum. Git ve o alçağı şehirden çıkar! Bir dakika gecikecek olursan ikinizi de insanlara rezil eder ve sizden sonra kalanları yeryüzünden kaldırım! Emir Muhammed Veli Bek eve döndü, Hocahi'yi çağırdı, bağlanmasını ve ona yüz sopa atılmasını emretti. Sonra ona: —Defol, yoksa ikimizi de emirimizin emrile küle çevirip rüzgârlara savururlar, dedi. Hocahi, eve uğramadan, çıkıp çöle gitti, o zamandan beri ondan hiç haber yoktur.

⁷⁶ Bu bir darbimeseldir, mânası: beni görmemezliğe geldin.

⁷⁷ Kur'andan alınmış parçayı geçiyoruz.

⁷⁸ Yani şahın bulunduğu çadıra hürmetle alınmadı, kabahatli gibi kapıda durduruldu.

VII.

Bu hikâye⁷⁹ de, Sahibdara'dan nakledilmiştir. Burada Nevaî'nin düşmanlarından biri olan Emir Cihangir Bek Barlas'ın⁸⁰ cezalandırması tasvir edilmektedir.

Bu Bek Sultan Hüseyin'in kazaklık (قزاقیها)⁸¹ senelerinde savaş arkadaşı idi. Sultan Hüseyin, hükümdar olunca mevkiini kaybetti ve gözden düştü⁸². Fakat bu durumda dahi Nevaî'ye düşmanlığını her şekilde göstermekten geri durmuyordu. Nevaî, kurnazlıkla Sultan Hüseyin'den onun gözden düşmesinin sebebini öğrendi. Sebep, Cihangir'in küçük bir mevkiye geçer geçmez kendini gösteren şiddet ve ihtirası idi. Nevaî bunu öğrenir öğrenmez, plânını tatbik sahasına koyar. Sultan Hüseyin'e, eski savaş arkadaşına karşı nankörlük ettiğini söyliyerek sitemde bulunur. Ve onu, itaatsızlıkla ve ortalığı karıştırmakla tanınmış Turşiz şehrine tayin ettirmeğe muvaffak olur. Netice gecikmez, Turşiz'den Nevaî'ye, onun zulmünden şikâyet için murahhas heyeti gelir. Nevaî sinsi oyununa devam eder, heyeti Sultan Hüseyin'e yansıtmaz. Buna çok sevinen Cihangir'in, Nevaî'nin yardımında şüphesi kalmaz, ve murahhasların bir kaçını ölüm cezasına çarptırır. Bunun üzerine, iki yüze yakın, Tebrizli Herat'a gelir ve Cihanara bahçesinin önlerinde toplanarak öyle şiddetli çığlıklar koparırlar ki bahçede bulunan Sultan Hüseyin bunu duyar. Onlara yazılı emir (nişan) verir, bu emre göre Cihangir okla öldürülerek idam edilir.

VIII.

Bu hikâyeyi anlatan⁸³, Nevaî'nin⁸⁴ en yakın arkadaşlarından mevlâna Bedahşi'dir. Sultan Hüseyin'in Hoca Pir adında bir sofracısı vardı.

“Bir gün o, tahtirevanla hükümdarlar dairesinden çıkıyordu, kapıda Nevaî ile karşılaştı. Hoca Pir ona: —Efendi! Bugün hüküm-

⁷⁹ T 289, V 191, S 124.

⁸⁰ Böyle biri Pavet de Court., *a. e.*, 386. s.da geçmektedir, orada, aşağıda anlatılan dikkati çeken hadiseden hiç bahsedilmemektedir.

⁸¹ V. V. Barthold başka kaynaklarda da bu tabire işaret eder (*a. e.*, 118 - 133. s.).

⁸² V. V. Barthold'un işaret ettiği gibi diğer Barlass Beyi Muzaffer de aynı duruma düştü.

⁸³ T 294, V 194, S. 126.

⁸⁴ Bir de V. V. Barthold, *a. e.* 125 - 128. s. bk.

darın meclisinde hakkınızda tuhaf şeyler söylendi, dedi. Hoca bunu söyledi ve hemen yoluna devam etti. O sırada da, şahın Nevaî'ye karşı muamelesini değiştirdiği söyleniyordu. Bu sebeple Nevaî telâşla tahtırevanın arkasından koştu. Böylece yirmi adım koştuğu söylenmektedir:

Sultanların adamları telâşa meyili
Zira onların hareketlerini tanırlar.

“Sonradan, Nevaî şahla görüştüğü zaman, korktuğu şeyin serzenişini dahi geçmedi. Resmi kabulden döndüğü zaman birkaç yakın arkadaşından sordu. Onlar kendisine: —Hükümdar bugün sizden, hiçbir mürid mürebbi hakkında göstermediği bir hürmetle bahsetti. Pir hocanın hareketine, etrafa Ali Şir Nevaî ile bu şekilde konuşabildiğini göstermek için yapmış, dediler :

Onun önünden mest olarak geçerim, insanlara
Kendimi, yeni zenginleşmiş dilenci gibi gösteririm.

“Ali Şir Nevaî kinini kalbinde sakladı. Bu vakadan sonra bir sene geçti. Birgün namaz vaktinde [Nevaî] Şah'a geldi, bu saatlar şahın ziyaret saati değildi. Şah ona: —Nereden böyle ve neden yüzünüz üzüntülüdür? diye sordu. Nevaî cevap verdi: —Ben derviş Ali Şah'ı ⁸⁵ ziyaret ettim. Dönüşte Firüzabad kapılarına ⁸⁶ geldiğimiz zaman, aşağıda gürültü ve sesler duyuldu. Sizin geldiğinizi zannettik. Kapıda, Arap koşu atları üzerinde amber saçlı güzel delikanlılar görüldü, bu şehirde onlar kadar güzel bir kimse görmedim. Aralarında bağrışmalar yükseliyor ve naralar atılıyordu. Athlar insanları dağıtıyor, “Tarik!” diye bağırarak yol açıyorlardı. Ben de köşemden seyrederek kenarda durdum. Bu sırada Emir Hoca Pir, yaldızlanmış ve güneş şualarını gölgede bırakan değerli taşlarla süslenmiş tahtırevanda görüldü. Üzerlerinde kenarları sırma ve değerli taşlarla işlemeli ince ketende (جامهء كتانى كل بمبه) elbise, şeftali çiçeği ⁸⁷ işlemeli takke, muhteşem elbiseler, elinde de erguvan ağacından baston vardı. Tahtırevanı, ay ve güneşi gölgede bırakan dört güzel genç getiriyordu; önde, lâl, firuze, zümrüd ve kehribar dolu çini, gümüş ve altın kaplarını taşıyan on genç vardı. Tahtı-

⁸⁵ Nevaî'nin küçük kardeşi.

⁸⁶ Herat'ın güney kapıları; V. V. Barthold, *Istoriko-geografiçeskiy obzor İrana*, 40. s.

⁸⁷ Bu dikkati çeken ve aşağı yukarı anlaşılan tabirin şekli: طاقبه هزار بفيء كل شفتالو

revan birkaç adım atıyor, Hoca bir kadeh şarap içiyor ve güzellerin tatlı dudaklarının öpücüğünü meze yapıyordu :

Sordum, senin şarabının mezesi nedir?

Baktı ve meze diye dudaklarını verdi.

“Böyle büyük bir ihtişamla ilerliyordu. Ben fevkalâde sevindim ve Allah’ın büyüklüğüne şükrettim: Keykâvus’ta, Efrasiyab’ta, Pervezli Hüsrev’de, Behram’da [Hur], büyük sultan ve hakanlarda dahi görülmemiş ihtişamı hizmetkârlarına verebilen hükümdarımıza çok şükür. Sultan bu anlattıklarımı duyunca, için için titredi fakat Nevaî uzaklaşmadan hiç belli etmedi. Arkasından, “ceza melekleri” diye tanınan Bekkane, Camaka, Badane ve Ebu - Şahme⁸⁸ adlı adamlarını çağırttı. Sultan onlara: —Gidin ve Hoca Pir’in ve adamlarının evini yağma ve tarumar edin, orada bildiğimiz mânada eşya namına birşey kalmamalıdır. Böyle yapmazsanız göreceğiniz vardır. dedi. Bir anda Hoca Pir’in herşeyiⁱ (سلسله) yerle bir oldu, onu semtürres saadetinden hiçlik sonsuzluklarına indirdiler.

IX.

Dördüncü hikâye⁸⁹ hoca Mahmud Tayabadi’den⁹⁰ nakledilmektedir. Tam tercümesini veriyoruz: “Ali Şir Nevaî, Taht-ı-Allah-ekber yakınlarında Herat hıyabanında bir köşk inşasına başladı, onu [çabuk] bitirmek için bütün gayretini sarfediyordu. Birgün Nevaî o binanın (ری کرسی عمارت) bu کرسی tabiri burada pek anlaşılmamaktadır) yanında yüksek yerinde, âlim ve nüktedan insanlarla oturuyordu, mimarlar, mühendisler de binanın yapılması ile meşguldüler. Birdenbire oraya, başında siyah kalpak, üzerinde sevahî aba, omuzunda feraca, ayaklarında (arabî) çizme olan biri çıka geldi. Parmaklarını ağzına sokup ıslık çaldı ve gökte uçan güvercinleri görünce el çırttı. Oradakilere den biri onu durdurmak istedi. Nevaî: —Bırakın bakalım ne yapacak, dedi. Adam, Nevaî ve yanındakilerin çevirdikleri dairenin tam ortasından yürüdü, bir yanında girdi öbür yanından çıktı, çıkarken eteği Nevaî’nin omuzuna dokundu. Nevaî: —Bu adamın adı muhakkak ya Şems ya Ahmed veya Taceddin’dir, öğrenin bakalım, dedi.

⁸⁸ Bu adlar tam okunamamaktadır.

⁸⁹ T 296, V 197, S 127.

⁹⁰ Nevaî’ye çok yakın olanlardan birisi. Aşağıda 142. s. bk.

Oturanlardan biri kalktı ve sordu: —Ey büyük adam, muhterem (sohbet arkadaşlarım) adınızı soruyorlar. Adım Şems Ahmed Taceddin'dir. dedi. Oradakilerin hepsi hayret çığlıkları kopardılar”.

Hoca Mahmud Tayabadî hikâyesine [devam ederek] şöyle diyordu: “Nevaî'yi hiçbir zaman bu kadar neşeli ve memnun [o anda olduğu gibi] görmedim”. Nevaî, arkasından: —Bu üç adı taşıyan bir kimse son derece ahmak olur dedi. Ve şu beyti okudu :

Ey sevgili, güneş kendisinin senin yüzünün güzelliğinden daha
güzel olduğunu iddiaya kalkışırsa
Onu affet, zira onun adı Şems'tir ⁹¹.

X.

Beşinci ve bu bölümün ⁹² son hikâyesi, Nevaî'nin tanınmış düşmanı ⁹³, şair ve tarihçi Binaî'den nakledilmektedir.

Hikâye şöyle başlıyor: Herat şairleri arasında, eşsiz hazırcevaplığı ile, nüktedanlığı ve şirretliği ile tanınmış Muhammed Şems adında bir şair vardı. Şairin babası, Abdurrahman Camî'nin mürebbisi olduğu için şirretliği hoş görülüyordu ve Camî'nin otoritesi, neşeli şairin güvenebileceği bir koruyucu idi. Meselâ işte etraflıca anlatılan ve içinde binlerce alâka çekici tafsilat bulunan, hoş görülen bir yaramazlığı: Muhammed Şems ramazanın 27 sinde ⁹⁴ cuma günü sarhoş oluncaya kadar içer ve Herat camiinin mimberine çıkar ve oradan namaz kılanların üzerine küçük abdestini yapar. Kızmış halk onu sürükleyip Hoca Hasan Girangî'ye götürürler orada Muhammed Şems Hocaya hakarete bulunur, arkasından kendisini yavuz Mir Moğul'un ⁹⁵ karşısında bulur, fakat nükteli cevaplarla, kendisini bekleyen, korkunç cezadan kurtulur.

Muhammed Şems'in çok sevdiği, fevkalâde güzel Parsa adlı bir oğlu vardı. Bir gün Muhammed Şems İmam Ali Musa Cafer Muhammed Bekir'in mezarını ziyaret etmeğe niyetlendi. Oğlu için endişe duyarak,

⁹¹ Arapçada Şems “güneş” demektir.

⁹² T 297, V 197, S 127.

⁹³ Onun hakkında V. V. Barthold, *Mir-Ali-Şir ego politiçeskaya jizn'*, 160. s.; Pav. de Court., *a. e.*, 187, 407. s., II. cilt, 9. s. ve *a. e.* me bk.

⁹⁴ Cuma günü, hem de ramazanda sarhoş olmak çok günahdır.

⁹⁵ Babur'un şehadetine göre (Pavet de Court., *a. e.*, 390. s.) Moğul, bir ara Herat'ı idare ediyordu.

kendisi bulunmadığı zaman, onu muhafaza ve bakım için Nevaî'nin yanına bırakmağa karar verdi. Bu iş için huzura girerken, tercümesi verilen vak'ada şaka yapmak fırsatını kaçırmadı.

“[Yaklaşarak] Nevaî'nin çadırda oturduğunu gördü. Hemen çadıra daldı, sarığı ⁹⁶ çıkardı ve onunla satranç oynamağa başladı. Tam bu anda, hizmetkâr girdi ve Şah-Kasım Nurbahşi'nin yaklaştığını söyledi. Bu gelen, “Mukaddes adamın önünde ayaklarımın yüzünden yürümemem çok acıdır” ⁹⁷ sözlerini kendi kendine söyliyerek, yüzünü Sultan Hüseyin'in üzengisine sürten adamdı. Nevaî kendini kaybedercesine çadırdan koşarak çıktı, hemen döndü ve Muhammed Şems'e: —Buraya gelen muhterem misafirin yanında lüzumsuz birşey yapmanızı rica ederim, dedi. Muhammed Şems ona: —Siz de lütfen, kabulü mümkün olmayan tekliflerde bulunmayınız. Eğer fırsat çıkmazsa dediğiniz olur, diye cevap verdi. Şah Kasım çadıra girince, Muhammed Şems sarığı başına geçirdi ve hürmetle yerinden kalktı. Üçü de oturduktan sonra Şah Kasım çadırın tepesine baktı ve: —Fevkalâde güzel bir çadır, dedi. Muhammed Şems: —Siz gelmezden önce burası hirhah'tı⁹⁸ şimdi siz geldikten sonra harhah ⁹⁹ oldu, dedi. Nevaî Şems'in oğlunu kendi haremine (حرم) yerleştirdi ve ona mürebbi olarak, yukarıda sözü geçen muhterem ihtiyar Fasiheddin'i davet etti. Fakat, kötü ahlâklı çocuk aldatarak, Nevaî'nin itimadını kötüye kullandı. Parsa bir gece kaçarak, sözü geçen, Fasiheddin ile onun en iyi en yakın arkadaşı büyük din adamı Herat caminin hatibi Celâleddin Mahmud'un, kendi şerefine tertip ettikleri içki âlemine gitti. Nevaî'nin, hoca Abdullah Mervarid'in ¹⁰⁰ bestelediği “Mest olmuşum, elbiselerim parçalanmış” adlı tanınmış bir gazeli vardır. Bu melodi çok yayılmıştı, Herat'ın her evinde onu söylerlerdi. Bu gece âlemi de işte bu gazelle başlamıştı, onu tanınmış şarkıcı Hafız Kazak kanun refakatinde söylüyordu. İşte bu anda Nevaî rüyasında elindeki güvercini beyaz şahinin kaplığını gördü. Nevaî korku içinde uyandı. Parsa'nın odasına gitti, onun ortada olmadığını gördü. Nevaî Şeyh Behlül'ü çağırttı, şeyh gelince onun yakasına yapıştı ve: —Parsa nerede? hemen söyle, dedi. Şeyh

⁹⁶ Tuhafılığı ve saygısızlığı ifade eden hareket.

⁹⁷ Sultan Hüseyin ayaklarından hasta idi, *a. e.*'me, 253. s. bk.

⁹⁸ Çadır.

⁹⁹ Eşek ahır.

¹⁰⁰ Herat'ın meşhur bestekâr ve müzisiyenlerinden, emir ve Nevaî'nin dostu idi. Onun hakkında Pavet de Court., *a. e.*, 394, 412. s. bk.

büyük yeminler ederek bilmediğini söyledi. Nevaî bütün adamlarını çağırtdı: Mevlâna Sahibdara, Mevlâna Bedahşî, Hoca Mahmud Taya-badî, Mir Şeyhim Süheylî, Mir Hüseyin Ali, Hoca Asafî, Mevlâna Muhammed, Mevlâna Şah-Ali; her birini sakal ve yakalarından yakalayıp parçalıyordu. hepsi: —Bundan hiç haberimiz yok! diyerek büyük yeminlerde bulunuyorlardı. Tekrar Şeyh Behlül'ü önüne çekti ve: —Senden başka dostu yoktu, kimse ile görüşmezdi, sen bilmesen kim bilecek? diyerek, onu yere atıp sopalamağı emretti. Şeyh Behlül'ün hizmetkârı diz çöktü ve: —Ben biliyorum. İki gün evvel Parsa'yi Mevlâna Fasiheddinle gördüm, onlar gülererek konuşuyorlardı. Ağacın arkasında saklanarak dinledim, ve ancak, cumaya olabilir, dediklerini duydum. Bunu duyan Nevaî ile diğerleri bağıra çağıra Fasiheddin'in evine gittiler. Kapıyı çaldılar, açıldı ve eve girdiler, kimseyi bulamayınca hizmetkârları dövmeğe başladılar, bunun üzerine onlar, efendilerinin bu akşam hatibe misafirlige gittiğini söylediler. Onlar Nevaî'nin ¹⁰¹ evine döndüler ve hatibin dıvarına merdiven yerleştirdiler. İlkın Nevaî, arkasından diğerleri çıktı. Hatibin bahçesine girerek, dostların eğlendikleri evin dıvarına merdiven koydular. Nevaî merdivenden [dama] çıktı ve baca deliğinden baktı. Orada Parsa'nın Âgâyi Hıyabanî ¹⁰² ile kucak kucağa oturduklarını gördü, hepsinin yakaları yırtık ¹⁰³ ve içki âlemi son haddini bulmuştu. Zira şarap şişelerinde tortudan başka birşey kalmamıştı ¹⁰⁴. Onlar onu süzmek istiyorlar, fakat süzecek birşey bulamıyorlardı, bunun üzerine hatib elini sakalına götürerek: —Onu asırlardan beri sabunla temizleyip duruyorum! dedi. Parsa onu sakalından tuttu ve şarabı süzdüler. Ali Şir: —Bunlara ne yapmalı? dedi. Bir kısmı onları öldürüp kuyuya atmalı, diğerleri de, onları şehir ve çarşılara umumun hakaretine çıkarmalı sonra da taşlamalı, dediler. Fakat Mir Hazretleri hiçbirini kabul etmedi. Ve: —Bugün onlara dokunmıyalım, kendi hallerinde bırakalım, zira felek, böyle bir toplantı kurmakla sebatsızlığını gösterdi, dedi. Bundan sonra eve döndüler. Sabaha karşı Parsa eve geldi. Nevaî olup bitenlerin ona anlatılmamasını istediğı için, hizmetkâr ¹⁰⁵ hiçbir şey söylemedi ve

¹⁰¹ Hatib Ali Şir Nevaî'ye bitişik oturuyordu.

¹⁰² Parsa'nın dostu.

¹⁰³ Heyecanın son raddesini gösteriyor.

¹⁰⁴ İran ve Orta - Asya şaraplarının tortusu pek fazladır. Temiz şarap elde etmek için onu hususi süzgeçten (صافی) süzerlerdi.

¹⁰⁵ Parsa, zenci çocuğı olan hizmetçisini, kendi yerine yatağına yatırdı.

Parsa kahvaltıya kadar uyudu. Uyandığı zaman, Nevaî menekşe çiçekliği arasında oturuyordu. Parsa'yı yanına çağırır ona öğütler vermeğe ve hikâyeler anlatmağa başladı. İçlerinde, Nevaî'nin herşeyi bildiğini, hissettirecek olanları vardı. Nevaî uzaktan uzağa tekrar tekrar buna dokunuyordu. Şaşkınlık girdabına dalmış olan Parsa, heyecana kapılmış kimseler gibi, tırnakları ile yeri karıştırıyordu. Ansızın, tırnağının altından bir taş sıçradı ve Nevaî'nin yanında duran gülsuyu kabına düştü. Ali Şir şöyle dedi :

Ey namussuzlarla pembe şarabı içen:

Cam kabımıza taş atıyorsun, kabahatimiz nedir? ¹⁰⁶

“Parsa bu sözleri duyar duymaz, Nevaî'nin sırrını öğrendiğini anladı. Hemen yerinden sıçradı, çizmelerini aldı ve Meşhed ¹⁰⁷ yolunu tuttu, onu artık Herat'ta gören olmadı. Babası olup biteni, Parsa'nın gelmesinden önce öğrendi, Parsa babasının elini öpmek istediği sırada, babası onu şiddetle cezalandırdı; bu talihsiz de babasını öldürdü ¹⁰⁸. Parsa'nın, kendisini çok seven bir dostu vardı. Parsa: —Babamı sen öldürdüğünü itiraf et ben seni affederim ¹⁰⁹, dedi. Dostu suçu üzerine aldı, Meşhed valisi onu idama mahkûm etti. Parsa, onu affettiğini ısrarla söylediği halde vali kabul etmedi ve ona bir daha bu hususta konuşacak olursa, kendisini parçalamak için emir vereceğini söyledi.

Neticede, o talihsiz arkadaşını büyük işkencelerle idam ettiler.

XI.

Bundan sonra, Nevaî'ye ait, Vasıfî hatıratının şu başlığı taşıyan bölüm gelmektedir ¹¹⁰. کفتار در بیان طهارت زیل و عدم میل طبع امیر علی

شیر بشهوات نفسانی و اقتضای او بحظوظ روحانی

“Nevaî'nin mânevi temizliğini, nefsani şehvetten uzak ve ruhî zevklere bağlı olduğunu anlatan bölüm”.

Bu bölümde üç küçük hikâye vardır.

¹⁰⁶ Yani sen bizi küçük görüyorsun, bize kötü muamele ediyorsun. “Birinin kabına taş atmak” ifadenin mecazi mânasıdır. Amma burada kendi mânası ile de kullanılmaktadır.

¹⁰⁷ Babasının bulunduğu yer. Metinde bu şehrin tam adı: مشهد مقدس سلطان خراسان

¹⁰⁸ Yani öldürüldü.

¹⁰⁹ Öldürülenin oğlu katili affetmeğe hakkı vardı.

¹¹⁰ T 311, V 211, S 133.

Sözü geçen, Mahmud Tayabadî tarafından anlatılan hikâyelerin birincisi, Nevaî'nin, çağdaşlarını çok ilgilendiren, bekârlığı ile alâkâlıdır. Sultan Hüseyin bunu Nevaî'nin mânevi yüksekliğine atfediyordu, halbuki Hatice Behim başka sebeplerle izah ediyordu ¹¹¹. Durumun gerçek tarafını çıkarmak için Hatice, kusursuz güzel olan Devletbaht adlı hizmetçisini Nevaî'nin yanına göndermiş. Neticede Sultan Hüseyin'in görüşü doğru çıkmış, Nevaî'ye karşı onun ve Hatice Behim'in hürmetleri yüz kat artmıştır.

İkinci ¹¹² hikâyenin bütününü veriyoruz: "Mevlâna Muhammed Bedahşî anlatıyordu: Nevaî, Sultan Hüseyin'e ithaf etmiş olduğu *Hamse*'yi ona verdiği zaman, Sultan ona: —Uzun zamandan beri aramızda halledilecek bir iş vardı, bugün olup bitmelidir, dedi. Sultan Hüseyin'in iş dediği şey de, Sultan Hüseyin'in Nevaî'nin müridi ve Nevaî'nin de onun piri olması arzusu idi. Nevaî buna: —Allah allah hiç böyle şey olur mu? Bizler mürid, siz de pirimizsiniz! Konuşma uzayınca Sultan Hüseyin: —Mürid ve pir ne demektir? diye sordu. Nevaî: —Pirin istediği müridin istediği olmalıdır, dedi. Bunun üzerine Sultan Hüseyin, gecenin siyah kısırağı ile gündüzün beyaz aygırının birleştiği günden beri, dünya merasının benzerini görmediği beyaz koşu atını getirmeleri için emir verdi. Ve dedi ki: —Mademki siz müritsiniz, ben pirim, sizin ata binmenizi ve benim çekmemi istiyorum. Nevaî için yapılacak birşey kalmadı, şahtan başka bir kimseyi üzerine bindirmeyen ata binmesi lâzımdı. Nevaî ayağını üzengiye attığı zaman at tepinmeye başladı. Sultan Hüseyin ona bağırınca, Nevaî eyere yerleşinceye kadar rahat durdu. Sultan Hüseyin atın gemini tuttuğu zaman Nevaî bayıldı ve kendisini eyerden eller üzerinde almağa mecbur kaldılar."

Nakledilen hikâye, Nevaî ile Sultan Hüseyin'in, Vasifî hatıratında hususi belâgatla anlatılan münasebetlerinin fevkalâde olduğunu göstermekle beraber, Sultan Hüseyin'in mutlak olarak göklere çıkardığı tebasına karşı bile son derece müstebit davrandığını göstermektedir. Bu yüzden Nevaî'de uyanan istikbal endişesi, çok küçük fakat açık çizgilerle VIII nci hikâyenin başında (Nevaî ve tahtirevanda yürüyen Hoca Pir) ve (X ncu hikâye) Nurbahşın gelmesi gibi vakalarda belirtilmiştir. Bu Nurbahş, herhalde Sultan Hüseyin'in devrinde Herat'ta,

¹¹¹ Sultan Hüseyin'in karısı, Muzaffer - Hüseyin'in annesidir.

¹¹² T 315, V 213, S 134.

batıl itikatlara inanan sultanın ¹¹³ hususi himayesinde olan, çok sayıdaki koyu dindarlar, falcılar ve diğer âvârelerden biri idi. Vasifî'nin ifadesinde umumiyetle uzlaştırıcı bir temayül bulunmakla beraber bu hususlar arasına gözükmektedir; bu temayülü hazırlayan Vasifî'nin hatıratını yazdığı durum Herat kültür gelenekleri ile beslenmiş olan ikinci derecedeki Şeybanî prensinin saray çevresi idi. Vasifî, hikâyelerinde bilhassa Herat hayatını anlatmak şartıyla belli ettiği bu temayülün naşiri sıfatı ile, tabîî onun daha çok parlamasına ve güzelleşmesine çalışıyordu. Şair ile sultanın münasebetlerinde bilinmeyen birçok tarafları üzerinde durmak lüzumsuzdur, zira bu o temayüle uygun değildi. Sonra sarayda medhiyeciliği meslek edindiği için bunu yapabileceği de şüpheli idi.

XII.

Bu bölümün üçüncü ve son hikâyesinde ¹¹⁴ Şihab Mudevvin adlı bir mevlânadan bahsedilmektedir. Mevlâna Kur'anı Yas sûresinden sonuna kadar tedvin ¹¹⁵ ederek Sultan Hüseyin'e hediye eder.

Sultan Hüseyin ona bin tenge verir ve ona: —Kur'anı başından sonuna kadar tedvin ederseniz size her sene verilmek üzere beş bin tenge ve beşyüz harvar buğday tahsis ederim, der. Mevlâna Şihab beş sene çalışır ve bu sahada o devirde mucize sayılan çalışmasını bitirir. Camî'nin hususi tasvip ve takdirini kazanır, Camî, mevlâna Şihab'ının yazma eserlerine kendi eliyle fikrini yazar. Fakat Kur'anı okuyan Mevlâna Nasreddin Muhammed kıskançlığından eserini Sultan Hüseyin'in gözünden düşürür, Sultan da vaadini yapmaktan vazgeçer. Ümitsizliğe düşen Şihab nihayet, fevkalâde çalışmalarla ve çeşitli çarelere başvurduktan sonra umumun fikrini kendi tarafına çevirir, fakat vaadedilen mükâfatı yine de alamaz. Şihab'ın aşırı bir şekilde bu işin üzerine düşmesi, kendisiyle alay edilmesine sebep olur.

Bundan sonra Nevaî'nin *Mecâlisü'n-nefâis*'ten bir parçası gelir, bu parça Şihab'a ithaf edilmiştir, burada haksızlığa uğrayan

¹¹³ Boldrev, *a. e.*, böl. 41 (bu hususta Şeybanî hanım konuşması bilhassa dikkati çekmektedir) ve V. V. Barthold, *Mir Ali - Şir i politiçeskaya jizn'*, 137 - 138. s. bk.

¹¹⁴ T 315, V 213, S 135. Nakledenden bahsedilmektedir. Anlaşılan, anlatan, hikâyenin sonunda zikredilen, Sahibdara olmalıdır.

¹¹⁵ Tedvin tabirinin Kur'an için kullanılması anlaşılmamaktadır.

Mevlâna Şihab'ın hikâyesi, kendisine sempati gösterilerek anlatılmaktadır.

“Nevaî'nin nedim ve arkadaşları “Molla Mevlâna Şihab mahiçe ¹¹⁶ yer” diye takılırlardı, yüzüne karşı bu şaka yapıldığı zaman Şihab çok kızardı. Bir gün Nevaî'nin evinde sofraya mahiçe gelir. [Yemekten sonra] Nevaî'nin önüne [ağız ve el yıkanması için] leğenle ibrik getirdikleri sırada Ali Şir uşağa: —Molla mevlâna Şihab'a mahiçe götürüldü mü? diye sorar. Hayır, uşaklar unutmuşlar diye cevap alır. Nevaî: —Mevlâna Şihab, amma da iş çıkartır başınıza bu molla. Mevlâna Şihab: —Ya bir de bu pis molla ile uğraş dur, yemekten sonra önüne, ağız ve el yıkamak için leğenle ibrik istiyor. Mevlâna Sahibdara [bu hikâyeyi anlatırken]: —Nevaî'yi bu kadar sarsılmış hiç görmedim [o andaki gibi]. Nevaî yine de alayı kaldırır ve onu şakaya alır. Bu hadise, onun fevkalâde asil ve geniş görüşlü olduğunu bir defa daha göstermektedir.

Vasıfî hatıratında, bilhassa Nevaî'ye ayrılmış bölümler bu hikâye ile biter.

XIII.

Bu bölüm, başlığından da anlaşıldığına göre, sözü geçmiş Binaî'ye ve onun Nevaî ile münasebetlerine ithaf edilmiştir. Burada Nevaî hakkında birçok enteresan deliller vardır. Bölümün başlığı ¹¹⁷ :

کفتار در زکر مولانا بنای و ظرافت‌های وی بامیر علی شیر

“Binaî'yi ve onun Nevaî ile yaptığı nükteleri anlatan bölümdür”. Bu bölümde, Binaî'ye ithaf edilmiş önsöz, Nevaî ile Binaî'yi anlatan dört ayrı hikâye ve üç kısa fıkra vardır. Birinci hikâyede Nevaî, üç son hikâyede de Binaî yoktur.

Kemaleddin Binaî, Nevaî çevresindekiler arasında, nazarı dikkati çekenlerden birisi idi. Nevaî ile araları çok gergindi. Vasıfî hatıratında (bu bölümde olduğu gibi) hep Binaî'den bahseder. Binaî hakkında Vasıfî'nin verdiği bazı bilgi ve deliller, bugün V. V. Barthold'un *Mir-Ali-Şir i političeskaya jizn'* (160. s. v.d.) adlı eserinde söylediklerine ilâve edilebilir. Anlaşılan, Binaî'nin eserleri içinde, Herat ve Semer-

¹¹⁶ Mahiçe, makarnalı veya hamur lokmalarından yapılan bir nevi çorba.

¹¹⁷ T 318, V 216, S 136.

kand şivelerinde yazılanları bilhassa dikkati çekmektedirler. Vasıfî ¹¹⁸ hatıratında Binaî'nin üç hicvî şiiri (ikisi Herat biri Semerkant şivesindedir) ve Herat şivesinde *مجمع الغرائب* ¹¹⁹ adlı büyük (beş yüz beyitlik) manzume ile sonsözü vardır. Bu sonsöz Nevaî'ye ve Herat'a bir nevî methiyedir ve manzumenin yazılışı sırasında, bulunduğu sürgünün ağırlığından bahseden bir şikâyetnâmedir.

Nevaî'nin adı geçmeyen birinci hikâyede Binaî kendisi, Irak'a Yakub bek'e seyahatinin bir vakasını ve ayrıca "Irak şairlerinin başında gelen" Derviş Dehaki ile karşılaşmasını anlatmaktadır. Derviş Dehaki devamlı olarak Dehak'ta otururdu, ziraatle uğraşır ve hiç tahsil görmemişti. Şiirlerini ezberden tertipler ve ona gelen okumuş kimselelere onları yazdırırdı. Arkasından Binaî ile Nevaî hakkında fıkralar gelir, tercümelerini veriyoruz.

XIV

Ali Şir Nevaî'nin, bayramlarda nedimlerine ve sohbet arkadaşlarına pahalı gömlekler hediye etmek adetinde olduğunu, Mevlâna Muhammed Bedahşî anlatmaktadır. Bayramlardan birinde mecliste bulunanların hepsine, adet üzere, çok kıymetli gömlekler dağıtıldı. Binaî'nin önüne de çok güzel sevahî kumaşından bir bohça bırakıldı. Bohçayı açtığı zaman içinden eşeklerde kullanılan eyer örtüsü çıktı. Binaî ayağa kalktı ve çok mes'ud bir ifade ile kibleye dönerek namaza başladı. Namazdan kalktığı zaman orada bulunanlar: —Bu ne namazı diye sorunca, Binaî: —Beklemediğim talih ve ihsanla karşılaştığım için dua ediyorum. Herkes Nevaî'nin bana karşı çok kötü hisler beslediğini söyler. Allah'a çok şükür, hiç te böyle olmadığı şimdi anlaşıldı, bana büyük ihsanlarda bulundu. Herkese şerefli elbiseler dağıttı, bana da kendi sırtındakini verdiğini görmüyor musunuz?

XV.

Anlatıldığına göre, bir gün Binaî'nin Irak dönüşünde, ilim adamları ve asilzadelerinin bulunduğu mecliste Nevaî [Binaî'ye]: —Yakub bek'in değerleri hakkında hatırladığınız birşey varsa söyleyiniz, der.

¹¹⁸ Boldrev, *a. e.*, 269. s. bk. Manzumenin sonu araştırılan bölümdedir.

¹¹⁹ Binaî'den bahseden baştaki bölümde buna işaret edilmiştir.

Mevlâna Binaî: —Yakub bek'in Türkçe konuşmaması, onun diğer kıymetlerinden üsdündür. Ali Şir Nevaî: —Ah Binaî küstahlığın bütün hudutları geçti. Ağzını çirkefle tıkamalı. Binaî: —Bunun kolayı var, Türkçe şiirler okumak kâfidir, diye cevap verir ¹²⁰.

Bu misal, Nevaî ile Binaî'nin birbirine zıd olmalarının iç sebeplerini çok iyi göstermektedir. Anlaşılan, Binaî'nin, Nevaî için en mühim ve en değerli olan millî edebiyata, verdiği muazzam yaratıcı emeklere, son derece dokunaklı, bir saldırışı idi. Binaî'nin saldırışı basit istihzayı aşıyordu ve şüphesiz, muayyen siyasi maksadı vardı. Binaî'nin ideolojisi Nevaî'ninkine tamamen zıttı.

XVI.

Bir gün Nevaî Binaî'yi huzuruna çağırır. Binaî kapıda görüldüğü zaman, Nevaî onu tanımamazlıktan gelir ve dikkatle bakmakta devam eder, Binaî yaklaştığı zaman, Nevaî: —Ey Binaî sen misin? Uzaktan eşek geliyor zannettim. Binaî: —Ey efendi, ben de uzaktan burada insan oturuyor zannetmişim, der. Nevaî: —Seni, sakalınla alay etmek için çağırttım. Binaî: —İşte ben de bunun için geldim ya, diye cevap verir :

.....
¹²¹

Binaî: —Ona dokunmanızın sebebi demek budur. Ondan sonra Nevaî ayağını uzatır ve Binaî'nin kışına dokunur: —Çok tuhaf, ayağımı uzattığım zaman muhakkak şairin kışına değiyor. Binaî de: —Ah efendi, onu altınıza aldığımız zaman da aynı şey olur, der ¹²².

Bundan sonraki fikrayı açık saçıklığı yüzünden geçiyoruz. Burada Nevaî, Binaî'nin gençliğinde hocası olan Mevlâna Şerâh Muzehhibi'ye hususile Binaî'yi incitmek için, çıkışmaktadır.

¹²⁰ Şerafeddinov, *a. e.*, 31. s. Burada anlatılan eşek hikâyesinin bir başkası Pavet de Court., *a. e.* alınmıştır.

¹²¹ Kavgaların açık saçıklığı yüzünden üzerinde durulmamaktadır.

¹²² Barthold, *Mir - Ali - Şir i ego politiçeskaya jizn'*, 161. s. da anlatılan bu hikâye Pavet de Court., *a. e.*, alınmıştır. Barthold'un ifadesine göre bu hikâye tercüme edilemiyor ve anlaşılan buna sebep açık saçıklığı da olmalıdır.

XVII.

Daha sonra, Binaî'yi içine almayan bu bölümün üç hikâyesinden birisi gelir :

“Mevlâna Sahibdara'nın anlattığına göre 930 senesinde Herat'ta (Ağustos 1497, aşağıya bk.) haydutlar türediler. Durum öyle bir hal aldı ki, her mahalle ve her sokakta gece muhakkak biri öldürülür veya yaralanır oldu. Karışıklık ve isyanlar hududu aştığı zaman, Sultan Hüseyin Muharrem'in onunda, Behram gibi, kırmızılara büründü başına erguvandan taç giydi, her mahalle ve sokak sakinlerine [mahallede oturanlardan] haydutluk yapanları yakalayıp tahtın önüne getirmeleri için emir verdi, aksi halde bütün mahalle ve sokaklar yağma edilip sahipleri öldürülecekti. Bu emir üzerine araştırma yapıldı ve suçlular yakalanarak çeşitli eziyetlerle öldürüldüler. Kimi kazığa geçiriliyor, kimi makata demirci körüğü yerleştirmekle şişiriliyor, bir kısmını baştan testere ile ikiye parçalıyor, kimi de ayaklarına ağırlık takılıp, göğüsten asılarak ikiye bölünüyordu. Bunlar arasında bir çok suçsuzlar da öldürüldü. Sultan Hüseyin bunları öğrendiği zaman, bu işi Nevaî'ye bıraktı.

Bundan sonra, yazıda, yakalanıp Nevaî'nin huzuruna getirilen, nüktedan ve hazırcevap Nâsır adlı bir boyacı hayduttan bahsedilmektedir. Nevaî onun suçluluğunu “dört dürüst talebenin” şahadetiyle ispat eder, fakat nükteli ve ilmî cevapları için onu affeder. Bu birkaç defa tekrarlanmaktadır. Nihayet Nevaî bu hususu Sultan Hüseyin'e bildirir. Sultan Hüseyin' de hayret eder, onu ve Nevaî'nin ricasile, diğer bütün haydutları affettikten sonra onlara hediyeler verir.

XVIII.

Bu hikâye Şeyh Behlül'den bahsetmektedir ve Nevaî'nin tanınmış arkadaşı Camî'nin hayatına ait bir çok alâka çekici hususları bulundurduğu için fevkalâdedir ¹²³.

Horasan şairlerinden, Herath Mevlâna Nahvî Seistan (ملك نمروز) sakinlerine hicviye yazar. Bu hicviyeden birkaç beyit :

Göğün dönmesi yüzünden, yıldızlardan daha çok dolaşır oldum
Ne talih ne de kader yardım etmiyorlardı.

¹²³ T 335, V 225, S 140. V yazmasında Behlül yerine شیخ زاده انصاری yazılıdır.

Rüzgârı, aevli sam, toprağı da, tuz olan
Bir boşluğa düştüm.

Gündüz her gittiğın yerde

Lâhal hastalığına yakalanmış gibi öldürmeye tamah eden
haydudu pusuda gördüm.

“Bundan başka onun Seistan şivesile¹²⁴ yazdığı beyitleri vardır. Seistan'nın kadısının çok nüktedan ve cesur bir oğlu vardır. O, Mevlâna Nahvî'nin hicviyesine cevap yazar. İşte beyitlerinden biri :

Seistan'ın temiz toprağına hakarete kalkışırsa,
[Felâket değil], deniz köpeğın suratından kirlenmez¹²⁵.

“Bu cevap Nevaî'nin kulağına gider. Nevaî: —Demek Seistan kadısının oğlu fevkalâde okumuş biridir. Onunla bu güne kadar tanışmamam tuhaftır, der. İyilik sevenlerin birisi, Nevaî'nin söylediklerini kadının oğluna yetiştirir ve bu onun Herat'a gelmesine sebep olur. Meclise geldiği zaman Nevaî ona: —Kadı oğlu hoş geldiniz! Büyük belâgat sahibi şair Mevlâna Nahvî'nin Ode'sine cevap yazdığınızı duydum. Hanginizin daha iyi yazdığını hakkıyla söyler misiniz? der. Kadı oğlu: —Benim yazdığım daha iyidir, diye cevap verir. Nevaî düşünceye dalar, zira şimdi [ancak] çok mütevası bir cevap beklenirdi, ilim ve tahsilde merakı ile tanınmış kadı oğlunun böyle cevabı ona tuhaf görünür. Nevaî sorar: —Sizin yazdığımız neden daha iyi oluyor? Kadı oğlu: —Mevlâna Nahvî'nin Seistan ve Seistanlılar hakkında bütün söyledikleri doğrudur, benim bütün öğmelerim ise yalandır, der. Nevaî bu cevabı beğenir, ona büyük hediyeler verir ve okşar. Aynı gün Nevaî, Abdurrahman Camî'yi ziyaret eder ve ona kadı oğlundan bahseder. Anlatılanlar Abdurrahman Camî'nin çok hoşuna gider ve: —Kaldığı yeri bilseydim onu görmeğe giderdim¹²⁶, der. Nevaî evine döndükten sonra naiblerine kadı oğlunu bulmaları için emir verir. Camî'nin gösterdiği hürmeti ona bildirmekle onu sevindirmek istediğini söyler. Acele ederek ve katıyen gecikmeden Camî'ye gitmesini bildirir. Kadı oğlu bu haberi alır almaz “başı ve gözleri ile” mukaddes semavî ve ilâhî eşîğe doğru yolunu tutar. Fakat o, şimdiye kadar Herat'ta hiç bulun-

¹²⁴ Yazmada beytin metni verilmektedir.

¹²⁵ Yani, bir köpeğın suratını denize batırması yüzünden.

¹²⁶ Hikâyenin sonraki kısımlardan anlaşıldığına göre derviş, hayatını yaşayan Camî'nin bu sözlerini motamo anlamamak gerekir. Camî ancak kadının oğlunun önüne gelmesini isteğini ifade eder.

mamıştı ve Camî'yi, bütün büyük derebeyler gibi ünlü kırmızı çuha veya keten elbiseli ve büyük din adamları gibi (موالی) üstüste sarılmış çok büyük bir sarıkla tasavvur ediyordu. Halbuki Camî kış yaz pamuklu aba ve uçları sarkık kuşakla kuşanırdı; başında "Hoca Ubeydî takkesi ve onun etrafında küçücük sarığı vardı, ellerinde de, mukaddes vücudunu bir çeyrek aşan söğüt asası (عصای جودانه) bulunurdu. Kadı oğlu Camî'nin evine [evin civarında] kimsenin bulunmadığı sırada girdi ve merdivenin (دالان) yanındaki banka (صفه) ayaklarını sarkıtarak oturdu. Tam o sırada Camî evinden çıktı, kadı oğlu onu hazretin en küçük hizmetçisi, odun taşıyanı, mutfığa bakanı, aşçı veya buna benzer bir kimse olduğunu düşünmüştü. Ayağa kalkmadan ve selâm vermeden: —İhtiyar, Molla hazretleri evde mi? diye sordu. Camî: —Son dakikaya kadar evde idi, dedi ve güldü. Kadı oğlu: —Allahım, hazretin ne biçim uşakları vardır, sorulan şeye hem doğru dürüst cevap vermez hem de sebepsiz gülerler dedi. Biraz sonra kadı oğlu: —Ey salak! Seistan kadısının oğlu geldi Emirlerini beklediğini Hazrete bil-dirsene ne olur sanki? Zahmete girseniz yerinde olur, dedi. Camî güldü. Kadı oğlu çok kızdı ve: —Allah iyiliğini versin, ne kadar güzel şeytanca bir gülüş, dedi. Bu anda [eve doğru] Horasan'ın derebeyleri, asil ve alelâde insanları Camî'ye hizmet için yaklaşıyorlardı. [Camî'nin evine doğru giden] sokağa girince ve onu [uzaktan] görünce atlardan inerek, el bağliyerek büyük eşiğe doğru yürüdüler. [Yaklaştıkları zaman] Camî'yi, esasına dayanarak, ayaklarını sarkıtmış oturan birisinin karşısında, ayakta durur buldular. Kadı oğlu: —Allahım, sarayının aciz uşağına dahi hürmette kusur etmemeğe çalışmaları Hazretin [Camî'nin] ne kadar büyük olduğuna işaret ediyor, dedi. Sonra hepsi eve girdiler. Hazretin adeti üzerine, mecliste herkes mevkiine göre yerleşti, kendi ise, en ehemmiyetsiz yerde oturdu. Kadı oğlu da emir Ataalla'nın yanına düştü. Yavaş sesle ona: —Muhatplarım hazır bulduklarını hazrete haber vermediler mi? diye sordu. Ataalla: Efendim, siz galiba yabancısınız. Hazret işte tam kapıda (كعشلکاه) oturandır, dedi. O: —Efendim siz şaka mı yapıyorsunuz, söylediğiniz gerçek mi? diye sordu. Fakat Hazret konuşmaya başlar başlamaz, yerinden sıçradı ve kapıdan fırladı. Hazret, onu gözden kaybememeleri ve hemen geri çevirmeleri için emir verdi. Onu yakalayıp getirdiler. Saygısızlığı yüzünden kendisini şiddetle cezalandırılacağını zannederek: —Bir yabancı,

körden ¹²⁷ farksızdır, Allahaşkına beni affediniz, diye feryad ediyordu. Kendisini önüne getirdikleri zaman, Camî onu tam lââyık bir şekilde selâmladı ve: —Ulu Tanrı şahidim olsun, hiçbir zaman hiçbir kimse ile görüşmek bana bu kadar zevk vermedi. Sizinle görüşürken, her nefes alışımında, kendi irademi hissediyordum ¹²⁸, dedi.

XIX.

Şehzade Ensarî'nin anlattığı, bu bölümün son hikâyesi oldukça renksizdir. Ensarî, Muhammed Bedahşî ve Sahibdara'nın mukavemetlerine rağmen, Azerbaycanlı dihdar Hafız Gıyaseddin'in ¹²⁹, Nevaî'nin çevresine girme imkânını bulabildiğini anlatmaktadır. Onlar, dihdarın çeşitli bilgi ve meziyetleriyle kendilerini gölgelendireceğinden ve Nevaî'nin de onları “çıkırık ve iş başına oturtacağından” korkuyorlardı. Hafız, Şeyh Hoca Abdullah Ensarî'nin mezarına bitişik olan Nevaî'nin bahçesine gidiyor ve orada ona Kur'an ve şiir okumak, *Kıssa-i Emir Hamza*'yi ve *Kıssa-i ebu Muslim*'i okumak, taklit yapmak, ilmî ve edebî konuşmaları idare etmek, intihar gibi ruhî bozuklukları tedavi etmek ve yemek yapmak sanatını gösteriyordu. “İşte bu şekilde o, Nevaî'ye yaklaşabildi ve ondan pek çok itibar gördü.

XX.

Nevaî ile ilgili, fakat hatıratın diğer bölümlerinde dağılmış vakalar arasında, bir de şair Hasan-Şah hakkındaki hikâye anlatılmalıdır. Hatıratın 36 ncı bölümün ¹³⁰ ikinci kısmındaki bu hikâyede Vasifî, Herat'ın muhtelif şairlerinin mizah şiirlerinden bahsetmektedir. Onlar arasında Hasan-Şah'ın sözü geçer. Onun evlilik hakkında komik kasidesinin metni verilmektedir. Ondandır hikâye şöyle başlar ¹³¹ :

“Mevlâna'nın [Hasan-Şah'ın] şakalarından birisi bundan ibaret:

¹²⁷ Bu arapçada bir darbimeseldir.

¹²⁸ Kadı oğlunun hareketleri Camî'ye alçalma, yumuşama ve affetme gibi manevî iyiliklerin tatbikine fırsat verdiğini anlatmak istiyor.

¹²⁹ Nevaî'ye yakın olanlardan biridir. V. V. Barthold, *Mir-Ali-Şir i politiçeskaya jizn'*, 147, 149. s.; M. Belin, 343. s. bk. Hamsetü'l-mütehayyirin'in tercümesinde, Nevaî, Sultan Hüseyin'in tahta çıkması üzerine bu dihdar yanında bulunduğunu söylemektedir. Böylece hikâyede anlatılan hadisenin 1468 de olması gerekir. Hikâyenin başı: T 338, V 227, S 141. Hondemir de ondan bahseder, M. A. Salye, *a. e.*, 206. s. bk.

¹³⁰ Boldirev, *a. e.*, 261. s. bk.

¹³¹ T 673, S 289.

Bir kış Hasan-Şah çok serseri bir hayat sürer ve nihayet çok yoksul düşer. Oğluna: —Başını lâcivert bir bezle ört¹³², feraceyi giyin ve Nevaî'ye git. Seni görünce [matemin sebebini] sorar, sen ona, babam fanî dünyadan ebedî dünyaya geçti dersin. Nevaî sana gömme merasimi için bir şeyler verir. Sen de çarşıya gider ve [bu para ile] yemek için gereken şeyleri alır getirirsin, der. Hasan-Şah'ın oğlu bu şekilde Nevaî'nin evine geldiği zaman, Nevaî onu çağirtir ve ne olduğunu sorar. Oğlan: —Babam öldü, hayatını göklere hediye etti! der. Nevaî mahzunlaşır ve: —Heyhat, Mevlâna Hasan-Şah zamanımızın mucizelerinden biri idi der, oğlana 300 hani verir. Şah'ın oğlu sevinçle gider ve istenilen şeyleri çarşıdan alır eve götürür. Ertesi günü Hasan-Şah Nevaî'ye gelir. Nevaî onu görünce gülmekten dıvara yaslanır ve: —Ey Molla, siz öldünüzü ya! Bu ne demek? Hasan-Şah: —Ah Nevaî, siz o parayı vermeseydiniz ölürdüm! diye cevap verir. Bunun üzerine Ali Şir Nevaî ona münasip bir elbise ve 1000 kebek dinarı verir.”

XXI.

Bu yazıdaki, Vasifî hatıratından anlatılan, son hikâye Nevaî ve çağdaşı Herat'ın tanınmış ressamı Behzad'la ilgilidir. Hatıratın 25 nci bölümüne giren bu hikâye ¹³³, sözü geçen Keldi Muhammed'in, 929 Muharrem (Kasım - Aralık 1522)de toplanan meclisinde Vasifî tarafından anlatılmıştır. Nevaî ile doğrudan doğruya ilgisi olmadığı halde, Behzad'ın ¹³⁴ ilgiyi üzerine çekmesi sebebiyle hikâyenin baş kısmını da alıyorum.

“Ressamlar arasında üstünlüğü kabul edilen, sanatkâr Behzad'ı merhum şah [Sultan - Hüseyin] diğerleri arasında farketmişti. “İkinci Mani” şeref ünvanı ona verilmişti. Şah keder ve endişeden yeise kapıldığı zaman Behzad hemen bir manzara veya portre çizer ve şah onlara bakar bakmaz ruhunun aynası kötülük pasından kurtulur ve şahın fikir sahifelerinde keder izleri kalmazdı. Behzad, her zaman yanında acı tasvirler taşır; en çok Emir Baba - Mahmud'un çeşitli şekillerde tasvirini yapardı. Zira o heyeti umumiyesiyle acayip ve vücudu biçim-

¹³² Matem işareti.

¹³³ T 494, s. 199, V. nüshasının aynı yerinde boşluk vardır.

¹³⁴ Bugün, Behzad hakkında bilinen bilgiyi edinmek için B. Denike, *Jivopis' İrana*, “İskusstvo” yayını, M., 1938, 82. s. v.d. bk.

siz bir adamdı ¹³⁵. Behzad'ın sanatı ve şöhreti günle değil, saatle ilerliyordu. Her yeni eserinde, esrarengiz perdenin [kaderin] arasından zafer ve üstünlük görünüyordu. Sözü geçen sanatkâr bir gün, büyük Emir Nevaî'nin meclisine hayattan bir sahne (صورت حال) resmini getirdi, işte: Dallarında güzel ve çeşitli renkli kuşlarla dolu çeşitli ağaçlı zengin bir bahçe. Her yanda akan nehirler, açılmış çiçekler güzellik ve manzaraları ile sevimliydi. Ali Şir Nevaî de esasına dayanmış, önünde de hediye etmek ¹³⁶ için altın ve gümüş dolu tabaklar, duruyordu. Nevaî bu tasviri gördüğü zaman <kalbi sevinçle doldu ve aferin! diye bağırdı> ¹³⁷ Sonra orada bulunanlara dönerek: —Bu fevkalâde resmi değerlendirmek ve övmek için hatırıma ne geliyor? dedi. Horasan'ın tanınmış simalardan ve Nevaî'nin hocası olan Mevlâna Fasiheddin: Bu açılmış çiçekleri görünce elimi uzatıp onlardan koparıp sarığıma yerleştirmek arzusunu duydum. Nevaî'nin devamlı sohbet arkadaşı ve nedimi Sahibdara da: —Ben de aynı şeyi yapmak istedim, fakat [çiçeğe doğru] elimi uzatacak olursam ağaçtaki kuşların uçuşacaklarından korktum, dedi. Nüktedanların başı, Horasan ahâlisinin taklid mevzuu olan ve Nevaî ile daima şakalaşan Mevlâna Burhan: —[Resme bakarken] Nevaî Hazretlerinin kızmaması ve kaşlarını çatmaması için susmam ve hareketsiz kalmam gerektiğini düşündüm. Bunun üzerine eğlenceyi seven Horasan nüktedanlarından ve Nevaî tarafından (لطيفه) diye adlandırılan Mevlâna Muhammed Bedahşî: —Ah Mevlâna Burhan, yakışsızlık ve küstahlık olmasaydı, Hazretin elindeki asayı başına indirirdim ¹³⁸, dedi. Nevaî: —Muhterem muhataplarım çok güzel konuştunuz, fikir incisini fevkalâde iyi deldiniz. Mevlâna Burhan o kabahat ve küstahlığı yapmasaydı [altın ve gümüş dolu] tabakları başımıza boşaltmaya hazırlanmıştım, dedi. Bundan sonra Nevaî Behzad'a tam teçhizatlı bir at ve her muhatabına muhteşem elbiseler hediye etti.

¹³⁵ Emirden bahseden ilâve hikâyeyi almıyoruz, Emir fevkalâde şişman, çok becerikli ve nüktedandır.

¹³⁶ ساچيق Meveraünnehir'e has bu adetine Nizamî Aruzî'nin de işaret etmesi dikkate değer.

¹³⁷ Şiirî bir iktibasla biten, uzun ritorik parçayı ifade eden fikir sivri parantez içine alınmıştır.

¹³⁸ Burada, tasvirin hakikiliğine işaret eden evvelki mülâhazalar gibi, resimde çizilmiş olanlar kastedilmektedir.

Vasîfî hatıratının, Ali Şir Nevaî'nin az çok önemli ve başlı başına olduğu kısımları bu hikâye ile biter. Herat hayatının çeşitli vakaları hakkında bilgiye sahip olan hatıratın diğer bölümlerinde de Nevaî adına raslanmaktadır, bu çeşitli bilgiler üzerinde ileride çalışıldığı takdirde Ali Şir Nevaî'nin şahsiyeti üzerindeki araştırmalar için dikkate değerler. Fakat şu anda Nevaî hakkında elde mevcut kaynaklardan bütün bilgileri, bu yazıda yapıldığı kadar dahi olsa, ortaya çıkarmak çok daha önemlidir. Bu bilgileri karşılaştırma ve araştırma ile, salâhiyet sahibi birinin —hali hazırda yapılmamış— Nevaî'nin tam ve hakiki tavsifini yapan bir eser vücuda getirmesi gerekir.
